

RAZPRAVE

Aleš Žužek

Naselitev Slovanov v vzhodnoalpski prostor

UDK 94(=16)»05«

ŽUŽEK Aleš, mag., Kešetovo 14a, SI-1420 Trbovlje

Naselitev Slovanov v vzhodnoalpski prostor

Zgodovinski časopis, Ljubljana 61/2007 (136), št. 3–4, str. 261–287, 114 cit.

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., De.)

Ključne besede: Naselitev Slovanov, Avari, Pavel Diakon, Sekund iz Tridenta, Bavarci, Norik

Avtor v prispevku obravnava vprašanje naselitve Slovanov v vzhodnoalpski prostor. Na podlagi svoje interpretacije pisnih in arheoloških virov ter jezikoslovnih in toponomastičnih raziskav postavlja domnevo, da so Slovani naselili Vzhodne Alpe v obdobju 595–599/600. Vzhodnoalpski prostor naj bi večinoma naselili zahodni Slovani, ki so v 6. stoletju bivali severno od reke Donave, na ozemlju današnje Zgornje in Spodnje Avstrije ter južne Moravske in jugozahodne Slovaške.

Avtorski izvleček

UDC 94(=16)»05«

ŽUŽEK Aleš, MA, Kešetovo 14a, SI-1420 Trbovlje

Slav Settlement of the East Alps

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 61/2007 (136), No. 3–4, pp. 261–287, notes 114

Language: Sn. (En., Sn., De.)

Key Words: Slav settlement, Avars, Paulus Diaconus, Secundus of Trident, Bavarians, Noricum

The text examines the settlement of Slavs in the East Alps. On the basis of his interpretation of written and archaeological sources, as well as linguistic and toponomastic research, the author posits that Slavs settled the East Alps in the period between 595 and 599/600. Most of them were West Slavs who in the 6th century lived north of the Danube, in the territory of present-day Lower and Upper Austria, southern Moravia, and southwestern Slovakia.

Autor's Abstract

Grafenauerjeva teza o naselitvi Slovanov v Vzhodne Alpe

Pri razlagi naselitve Slovanov v Vzhodne Alpe je v slovenskem zgodovinopisju skoraj nesporno uveljavljena hipoteza slovenskega zgodovinarja Boga Grafenauerja, ki jo je najprej predstavil v začetku petdesetih let v besedilu *Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov* in jo nato v naslednjih desetletjih še delno dopolnjeval.¹ Sicer je Grafenauerjeva hipoteza v bistvu sinteza dognanj in tez treh slovenskih zgodovinarjev: Franca in Milka Kosa

¹ Bogo Grafenauer, *Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov*, Zgodovinski časopis (=ZČ) 1–4, 1950, str. 23–126. Gl. tudi naslednje Grafenauerjeve tekste in knjige: *Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah* in vprašanje kontinuitete, *Arheološki vestnik* (=AV), številka 21/22, leto 1970/1971, str. 7–32; *Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah*, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu, v: Pavel Diakon (Paulus Diaconus), *Zgodovina Langobardov* (Historia Langobardorum), Maribor 1988 (=Zgodovina Langobardov), str. 321–341; *Razmerje med Slovani in Obri do obleganja Carigrada* (626) in njegove gospodarsko-družbene podlage, ZČ 9, 1955, str. 145–153; *Slovanski naselitveni valovi na Balkanski polotok*, ZČ 18, 1964, str. 219–227; *Etnična struktura in zgodovinski pomen jugoslovanskih narodov v srednjem veku*, ZČ 19/20, 1965–1966, str. 103–114, in ZČ 21, 1967, str. 7–48; *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, *Dela Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (=SAZU), Ljubljana 1952, zlasti str. 425–436 in drugod; *Hrvati v Karantaniji*, *Historijski zbornik* 11/12, 1958–1959, str. 207–231; *Zgodovina slovenskega naroda* I², Ljubljana 1964, zlasti str. 224–325.

ter Ljudmila Hauptmanna.² Po Grafenauerjevi hipotezi naj bi bilo potrebno pri naseljevanju Slovanov v Vzhodne Alpe upoštevati dve naselitveni bazi: severno in vzhodno, tj. zahodno- in južnoslovansko. Prvi slovanski val v vzhodnoalpski prostor naj bi najprej prišel s severa ali severozahoda okrog leta 550: ti zahodnoslovanski Slovani naj bi najprej poselili ozemlje ob Donavi med Travno in Dunajsko kotlino, do okrog leta 580 pa še Panonijo, dolino Mure in Vzhodno Koroško. Drugi slovanski naselitveni val naj bi bil vzhodni val obrskih Slovanov (termin obrski Slovani uporablja Bogo Grafenauer, op. p.): vzhodni naselitveni val naj bi do okrog 587/588 prekril Celjsko kotlino, Ljubljansko kotlino, Rož in Ziljsko dolino, pred 591 zgornjo dolino Drave in naj bi tudi še pred letom 600 dosegel Sočo vsaj na področju Vipavske doline, medtem ko naj bi Slovani naselili področje na zahodnem bregu srednje Soče (Goriška Brda, Beneška Slovenija) šele v zvezi z boji zoper Furlane leta 705. Še poznejša pa naj bi bila slovanska naselitev Istre.³ Svojo hipotezo o naselitvenem slovanskem valu s severa oziroma severozahoda je Grafenauer utemeljil mdr. na jezikoslovnih raziskavah Frana Ramovša, Tineta Logarja in Franceta Bezlaja.⁴ Fran Ramovš je – na podlagi ugotavljanja značilnosti severnih zahodnoslovanskih jezikov v slovenskem jeziku (konsonantna skupina -dl- namesto -l-: npr. sedlo-selo, jedla-jela ipd.; instrumental sing. ženskih imen na -a: npr. »z ženo« namesto »ženojom-ženom«) – postavil teorijo o dveh izhodiščih slovanskega naseljevanja Vzhodnih Alp (z Ramovševo teorijo o dveh izhodiščih slovanskega naseljevanja v Vzhodne Alpe je soglašal tudi strokovnjak za dialekte Tine Logar), medtem ko je Bezlaj postavil trditev, da je več kot »dovolj dokazov, da je slovenska jezikovna podlaga v bistvu jezik severnoslovanskega tipa, ki se je že od prvih začetkov dalje razvijal pod trajnim južnoslovanskim vplivom«⁵, ki jo je Grafenauer razlagal tako kot potrditev svoje hipoteze o obstoju severnega naselitvenega vala kot tudi potrditev svoje hipoteze o dvojni naselitveni bazi pri naseljevanju Slovanov v Vzhodne Alpe. Grafenauer je hipotezo o severnem naselitvenem valu podkrepil tudi s pomočjo Hauptmannove študije geografske razporeditve slovanskih in neslovanskih toponomastičnih sledov na Zgornjem Avstrijskem vzhodno od naravnega praga Hausruck-Donaugebirge-Češki les, ki je bila objavljena leta 1929.⁶ Vendar naj bi bil po Grafenauerjevem mnenju začetek slovanske kolonizacije v Vzhodnih Alpah omejen le na majhen del Donavske kotline, toda kljub temu naj bi se s tem odprla vrata slovanskemu kolonizacijskemu toku s severa tudi v notranjost Vzhodnih Alp. Na njegovo širjenje naj bi poleg že omenjenih jezikovnih pojavov kazali tudi »hrvaški« toponimi, katerih smer in razporeditev v alpskih predelih naj bi kazali povezanost

² Franc Kos, Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko (=IMK)* 6, 1896, str. 19–34, 49–61 in 85–103; isti, Oglejski in gradeški škofi v začetku srednjega veka, *IMK* 6, str. 149–166 in 189–216; isti, Prvi nastop Slovencev v zgodovini, *IMK* 11, 1901, str. 105–141; isti, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 1. knjiga (501–800), Ljubljana 1902 (=Gradivo I), str. IX–XXXVII. Ludmil Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende d. 6. Jahrhundert bis zur Mitte d. 9., *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (=MIOG)* 36, 1915, str. 229–287. Milko Kos, K postanku slovenske zapadne meje, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede (=ZDHV)* 5/6, 1930, str. 336–375; isti, K poročilom Pavla Diakona o Slovencih, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 26, 1931; isti, O starejši slovanski kolonizacija v Istri, *Razprave SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede*, I, 1950, str. 53–82; isti, Slovenska naselitev na Koroškem, *Geografski vestnik* 8, 1932, str. 101–142; isti, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Ljubljana 1933, zlasti str. 32–51; isti, Slovenska naselitev na Koroškem, *Koroški zbornik*, Ljubljana 1946, str. 43–75.

³ Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 334.

⁴ Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I, Ljubljana 1936; Tine Logar, *Dialektizacija slovenskega jezika*, v: *Jezik in slovstvo* 6, 1960/1961, str. 119–122, in France Bezlaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1967: gl. zlasti poglavje *Jezikovne priče slovenske etnogeneze*, str. 73–184.

⁵ France Bezlaj, *Eseji* (kot v op. 4), str. 122.

⁶ Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 326 in op. 21 na str. 327.

s severnim kolonizacijskim tokom; to pričevanje naj bi potrjevali tudi toponomastični sledovi Dudlebov, ki naj bi bili podobnega zgodovinskega izvora.⁷

Medtem, ko je Grafenauer severni slovanski kolonizacijski val dokazoval zgolj na podlagi jezikoslovnih in toponomastičnih analiz, pa je na drugi strani datacijo, smer in tempo oziroma način naseljevanja vzhodnega oziroma južnoslovanskega vala obrskih Slovanov skušal dokazovati s pomočjo razlage sinodalnih zapisnikov oglejskega patriarhata. Na podlagi zapisnika sinode v Gradežu 572/577, v katerem so mdr. omenjeni škofje: *Leonianus episcopus s. ecclesiae Tiborniensis*, ... *Joannes episcopus s. ecclesiae Celejanae* ... *Patricius episcopus s. ecclesiae Emonensis*, ... *Aaron episcopus s. ecclesiae Avoriciensis*, ... *Vigilius episcopus s. ecclesiae Scaravensis*,⁸ je Grafenauer na podlagi dejstva, da izmed škofov poznejšega slovenskega ozemlja manjkata le dva, namreč iz Poetovione in iz Virunuma, menil, da sta ti dve škofiji že propadli, vendar je obenem tudi opozoril, da tega »ni mogoče povsem striktno dokazati«.⁹ V Diakonovi Zgodovini Langobardov se pri opisu dogodkov med leti 587–590 v zvezi z istrskimi spori okrog shizme treh poglavij omenjata tudi škofa *Patricius* in *Iohannes*.¹⁰ Toda ker pri njima ni označbe škofije ali pokrajine in ker naj omenjena škofa ne bi spadala med nekdanje istrske škofove, je Grafenauer zatrjeval, da gre v tem primeru vsekakor za škofa iz Emone in Celeje, ki naj bi kot begunca bivala ali v Istri ali v okolici patriarha. To naj bi bil dokaz, da sta v obdobju pred tem propadli tudi škofiji v Emoni in Celeji.¹¹ Sicer se noriške škofije Virunum, Teurnia in Agunt zadnjič omenjajo leta 591 v pismu beneških in recijskih škofov cesarju Mavriciju, v katerem omenjeni škofi prosijo cesarja naj počaka s končno odločitvijo glede shizme »treh poglavij«, saj bi se lahko s škofijami oglejskega patriarhata, ki so ležale na ozemlju pod oblastjo Langobardov, zaradi možne grožnje s strani galskih (frankovskih) škofov, zgodilo isto *quod ante annos iam fieri coeperat, et in tribus ecclesiis nostri concilii, id est, Beconensi, Tiburniensi, et Augustana Galliarum episcopi constituerant sacerdotes*.¹² Grafenauer je menil, da besedilo v pismu, ki govori o tem, kako so je v letih,

⁷ Prav tam, str. 327.

⁸ Gradivo I, št. 85.

⁹ Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 331. Zanimivo je, da je v zapisniku sinode omenjen *Vigilius episcopus s. ecclesiae Scaravensis* (Gradivo I, št. 85): v tem primeru gre verjetno za škofa v severnopanonskem mestu *Scarabantia* (današnji Sopron/Šopron pri Nežiderskem jezeru). Prav tako velja poudariti, da sta bila zadnja poetovionska škofa omenjena okrog leta 380, po tem obdobju pa se poetovionska škofija ne omenja več: gl. Rajko Bratož, Evgipij (Eugippius), Življenje svetega Severina (Vita sancti Severini), Ljubljana 1982, str. 82–83.

¹⁰ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* III 26 (Zgodovina Langobardov; eds. Fran Bradač, Bogo Grafenauer, Kajetan Gantar), Maribor 1988 (=PD HL) (Prevodi navedkov iz PD HL, ki jih navajam v mojem besedilu so večinoma povzeti prav iz te izdaje, medtem ko je del prevodov mojih.) Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 332, meni, da seznam škofov pri Pavlu Diakonu ni seznam udeležencev na sinodi v Maranu leta 590. Šlo naj bi za drug sestanek v zvezi s shizmo treh poglavij, prejkone starejši, iz časa pred zaporom patriarha Severa v Ravenni; torej najpozneje iz leta 587 ali 588.

¹¹ Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 332. Pripomnil bi, da se v PD HL III 26 brez omembe škofij omenjajo tudi *Clarissimus*, *Severus* in *Vindemius*. Prvi je verjetno istoveten s *Clarissimus episcopus s. ecclesiae Concordiensis*, drugi s *Severus episcopus s. ecclesiae Triestinae*, tretji pa z *Vindemius episcopus s. ecclesiae Cenetensis* (gl. Gradivo I, št. 85). Vsi trije so sodelovali na sinodi v Gradežu. Prvi je bil škof v Concordiji (kraj v Benečiji), drugi v Tergestu/Trstu (gl. Gradivo I, str. 96, op. 4), tretji pa v Cenedi, otoku pri Rovinju (gl. Bogo Grafenauer, Opombe k PD HL, str. 138, op. 64). Franc Kos, Gradivo I, str. 95, op. 9, meni, da gre za severnoitalijansko Cenedo, kraj med Bellunom in Trevisom. Bližje resnici je Grafenauer, saj sta Sever in Vindemij označena kot *ex Histria episcopi* (PD HL III 26). Res je tudi, da Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 332, pravilno ugotavlja, da Pavel Diakon omenja, da sta bila Sever in Vindemij s strani svojih cerkvenih skupnostih pregnana iz svojih škofij (gl. PD HL III 26). Kljub temu menim, da nenavajanje škofije še ne dokazuje njenega propada. O problematiki propada škofij gl. tudi op. 14.

¹² Gradivo I, št. 102.

ko je bil Notranji Norik pod oblastjo Frankov (torej od 536/537 do 561/562), že zgodilo, da so galski oziroma frankovski škofi postavljali duhovnike v treh omenjenih škofijah, ne daje oporišče, da so omenjene noriške škofije v tem obdobju še obstajale, temveč naj bi propadle že v času pred omenjenim pismom.¹³ Če sklenemo: po Grafenauerjevi hipotezi – pri oblikovanju katere se je precej oprl na teze Milka Kosa¹⁴ – naj bi propadanje škofij dajalo takšno podobo: pred 579 naj bi propadli škofiji v Virunumu in Poetovionu, do 588 v Celeji in Emoni, pred 591 pa še v Teurniji in Aguntu. Na podlagi tega je Grafenauer postavil hipotezo, da je potrebno postaviti začetek novega slovanskega vala v Vzhodne Alpe, ki naj bi bil poleg tega močnejši od severnega toka in usmerjen od vzhoda proti zahodu ob rekah navzgor, v sredo 80-tih let 6. stoletja oziroma najpozneje v leti 587/588.¹⁵ S tem valom naj bi bil tudi povezan propad

¹³ Bogo Grafenauer, *Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah*, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 333.

¹⁴ Milko Kos, *K poročilu* (kot v op. 2), str. 203–207, zlasti str. 206. Sicer se je Marcus Hansiz (Marko Hanžič) v svoji knjigi *Analecta seu collectanea pro historia Carinthiae concinnanda* pri opisu poteka naselitve Slovanov prvi naslonil na postopno izostajanje zastopnikov škofij vzhodnoalpskega prostora na oglejskih cerkvenih sinodah: gl. Darja Mihelič, *Etnična podoba Karantanije in njenih prebivalcev v spisih zgodovinarjev od 15. do 18. stoletja*, v: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze*, II del, Situla, Razprave Narodnega muzeja Slovenije 39, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 18, Ljubljana 2000 (=Slovenija in sosednje dežele II), str. 935. Jaroslav Šašel, *K zgodovini Emone v rimskih napisih in literaturi*, v: *Zgodovina Ljubljane*, Ljubljana 1984, str. 44 in isti, *Emona*, v: *Opera selecta*, Narodni muzej (Situla; Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani; 30), Ljubljana 1992 (=Opera selecta), str. 479, je datiral propad emonske dieceze v obdobje 591–595. O problematiki propada škofij gl. tudi: Jože Rus, *Johannes – zadnji škof panonske*, a prvi istrske Emone, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, 1–4, 1939, str. 152–167. Jože Rus je propad antične krščanske organizacije na Slovenskem postavil v obdobje 593–595 (gl. prav tam, str. 166); gl. tudi Rajko Bratož, *Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja*, *ZČ* 3, 1990, str. 331–362, zlasti str. 356–361 in isti, *Ecclesia in gentibus: vprašanje preživetja krščanstva in antične dobe v času slovansko-avarske naselitve na prostoru med Jadranom in Donavo*, v: *Grafenauerjev zbornik*, Ljubljana 1996, str. 205–225, zlasti str. 211–212.

¹⁵ Bogo Grafenauer, *Naselitev Slovanov v Vzhodnih alpah*, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 333. Bogo Grafenauer se je tukaj oprl na tezo Milka Kosa (gl. *Zgodovina Slovencev* [kot v op. 1], str. 32–51) o šestih (južno)slovanskih kolonizacijskih tokov na območje, ki ga je Milko Kos štel kot ozemlje, ki so ga postopoma naselili predniki Slovencev po letu 568: dolensko-kraški, posavsko-gorenjski-obsoški, koroški (del omenjenega toka naj bi se iz zgornje Dravske doline usmeril tudi proti severu in poselil vzhodnoalpsko ozemlje ob zgornji Muri), obmurski, panonski in obdonavski tok (obdonavski slovanski tok naj bi po Milku Kosu poselil le predalpsko ozemlje južno od Donave med Dunajskim gozdom in Travno in tudi čez omenjeno reko, ne pa tudi Vzhodne Alpe; prav tako naj bi v Obdonavje prišli Slovani že ok. leta 550 [pri tej dataciji se je najverjetneje oprl na tezo Ljudmila Hauptmanna, op. p.], ko naj bi po smrti kralja Teudeberta propadla frankovska oblast v Obrežnem Noriku). Južni Slovani (predniki Slovencev in drugih južnoslovanskih narodov), ki naj bi se gibali/selili v smeri vzhod-zahod, naj bi se iz vzhoda, čez karpatске prelaze, priselili v vzhodne dele panonske nižine, kjer naj bi nato dosegli tokove velikih rek (Donava, Sava idr.). Nato naj bi se del prednikov južnih Slovanov (drugi del južnih Slovanov, tj. predniki drugih južnoslovanskih narodov, naj bi se od tu usmeril proti jugu) začel po starih rimskih cestah seliti ob rekah navzgor (ob Donavi, Savi, Dravi, Muri in drugih rekah) proti zahodu. Omenjeno tezo so krepko omajale ugotovitve in teze jezikoslovca Frana Ramovša, ki jih je slednji prvič objavil leta 1935: gl. Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti*, ZDHV, Ljubljana 1935, str. XVII–XIX; Ramovš je omenil možnost, da bi lahko iz ozemlja zahodne praslovanščine, tj. s severa, v Vzhodne Alpe in današnjo slovensko etnično ozemlje najprej prišel severni val zahodnih Slovanov, ki naj bi mdr. govorili soglasnik -dl- (Poudariti je potrebno, da so že prej obstajale teze in domneve, da naj bi bili Slovani, ki so naselili Vzhodne Alpe, pravzaprav Čehi: gl. Ludmil Hauptmann, *Politische Umwälzungen* [kot v op. 2], str. 236–237. Ljudmil Hauptmann [ki je pri svojih raziskavah veliko bolj upošteval jezikoslovna dognanja kot Milko Kos, op. p.], prav tam, str. 237, je nasprotoval tem tezam, saj je menil, da alpska slovanščina ni bila češčina, temveč zgolj naravni vezni člen med češčino in južno slovansko; pri izselitvi *Slovenen* iz Zakarpatja proti jugu, naj bi njihovo zahodno krilo ostalo v »inniger Fühlung mit den Čechen«.) V Historični gramatiki slovenskega jezika II: konzonantizem, ZDHV, Ljubljana 1924, str. 193, je bil Ramovš še precej bolj naklonjen tezi, da je do spremembe soglasnika -dl- v -l- v slovenskem jeziku prišlo šele po naselitvi: to naj bi bilo po Ramovševem mnenju zlasti ugotovljeno za zunajkranjska narečja (gl. prav tam, str. 199), medtem ko je za kranjska narečja (kjer naj bi – po Ramovšu – najverjetneje najprej prišlo do spremembe -dl- v -l-) Ramovš to zgolj domneval (gl. prav tam, str. 198). Leta 1936 je Ramovš v *Kratki zgodovini* (kot v op. 4), str. 88–89, usmeril pozornost tudi na dejstvo, da Slovenci, kajkavci in del čakavcev uporabljajo pri orodniku ednine imen ženskega spola -a »zahodnoslovansko« končnico -o. Vsekakor je bilo

romansko-langobardske naselbine v Kranju (580/590). Prav tako naj bi, po Grafenauerjevem mnenju, o bojih z Langobardi pričal tudi propad Meclariae (Meglarje) v spodnji Ziljski dolini, ki je bil po ostankih langobardske »vojaške blagajne« v razrušenem kastelu datiran v čas po 584/585 – od takrat namreč izvira najmlajši najdeni kovanec. Bavarci, ki naj bi prihajali ob Dravi navzdol, naj bi po Grafenauerjevem mnenju leta 593 naleteli na Slované nekje na področju Agunta in Teurnije, torej na ozemlju zgornje Drave. Po treh desetletjih medsebojnega slovansko-bavarskega bojevanja na zgornjedravskem območju – o katerem imamo ohranjen poročila v Diakonovi Zgodovini Langobardov – pa naj bi »se ustalila meja slovanskega ozemlja zahodno od Agunta«.¹⁶ Vzhodni val obrskih Slovanov, naj bi bil po Grafenauerjevi tezi povezan s prelomnico v letih po padcu Sirmija (582), torej v času že zgoraj omenjene sredine 80-tyh let 6. stoletja, ko naj bi se začeli Avari usmerjati na osvajanja proti zahodu v smeri proti langobardski Italiji in »donavskemu hodniku«.¹⁷ Avarski pritisk na zahod pa naj bi hkrati spodbudil tudi slovansko naseljevanje v smeri Vzhodnih Alp. Prav tako naj bi Diakonova poročila o ponavljajočih se sklenitvah miru med Avari in Langobardi (prvi datiran v leto 592, sledita še sklenitvi miru leta 596 in 602)¹⁸, pričala o nekih bojih pred tem (Kranj, Meclaria – s temi boji naj bi bil povezana prva sklenitev miru) in »o precejšnjem zblizanju ozemlja pod langobardsko oziroma obrsko oblastjo«.¹⁹

Ugovori proti Grafenauerjevi tezi

Strinjam se s tezo, da je obstajal severni naselitveni val v vzhodnoalpski prostor, vendar bi pri Grafenauerjevi hipotezi oporekal datacijo in predstavljeni časovni tempo naseljevanja, prav tako bi tudi oporekal Grafenauerjevim ocenam o moči, številnosti in globini prodora severno-slovanskega vala. Grafenauer posredno povezuje severni slovanski val s Prokopijevimi podatki o Langobardu Ildegisu (*Hildegis* pri Pavlu Diakonu), ki je v letih 548/549 s svojo vojsko, ki je bila sestavljena iz njemu zvestih Langobardov ter iz gepidskih in slovanskih prostovoljcev,

odslej potrebno upoštevati tudi severni naselitveni val in zato tudi prilagoditi Kosovo tezo o naselitvi Slovanov. Že v članku Nekaj vprašanj (kot v op. 1), str. 39–43, je Bogo Grafenauer upošteval tudi severni naselitveni val v Vzhodne Alpe (na določen način je bila Grafenauerjeva prilagoditev naselitvene teze Milka Kosa pravzaprav nekakšna vrnitev k naselitvenim tezam Ljudmila Hauptmanna, ki je v Politische Umwälzungen [kot v op. 2], str. 234–240, menil, da so območje Vzhodnih Alp [med njimi današnja Koroška, Gorenjsko in Štajersko] naselili Slovani [Hauptmann sicer govori o *Slowenen*, tj. o Slovencih, op. p.], katerih narečje je vsebovalo zahodnoslovanske značilnosti [soglasniška skupina -dl-, predlog vy-]). Vendar se je Grafenauer v svoji hipotezi preveč usmeril zgolj na razmerje med soglasniškima skupinama -dl- in -l-, medtem ko po mojem mnenju ni dovolj upošteval dejstva, da »zahodnoslovanski« orodnik ednine imen ženskega spola (končnica -o) uporabljajo vsi Slovenci in tudi kajkavci in del čakavcev; kar pomeni, da je severni val najverjetneje dosegel tudi ta območja. Vsekakor obstaja možnost, da je bilo območje med najjužnejšo mejo, kjer je najti (bilo najti) »zahodnoslovanski« orodnik ednine ženskih imen, in najsevernejšo mejo, kjer je najti (bilo najti) »južnoslovansko« soglasniško skupino -l-, območje »mešanja« med obema slovanskima naselitvenima valovima. Na tem narečju »mešanem« območju se je verjetno na eni strani uveljavila soglasniška skupina -l-, na drugi strani pa pri orodniku ednine imen ženskega spola končnica -o.

¹⁶ Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 333.

¹⁷ Sicer je Bogo Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov (kot v op. 1), str. 86, postavil tezo o t.i. »časovni harmoniji«: izmenjavanje avarskega vojaškega pritiska, ki je bil enkrat usmerjen proti vzhodnorimski državi (s hkratnim mirom oziroma prekinitvijo bojevanja na zahodnih mejah), drugič proti zahodu (s hkratnim mirom oziroma prekinitvijo bojevanja v smeri proti vzhodnorimski državi).

¹⁸ Za leto 592 gl. PD HL IV 4; za leto 596 gl. PD HL IV 12 (pri dataciji omenjene sklenitve miru Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu [kot v op. 1], str. 334, sklenitev postavlja v leto 597; isti, Opombe k PD HL, str. 185, op. 17, pa v leto 596); za leto 602 gl. PD HL IV 24.

¹⁹ Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 335.

s slovanskega območja severno od srednjega toka reke Donave, tj. z ozemlja na današnjem Moravskem in Slovaškem, skozi takrat frankovski Norik odšel v Italijo na pomoč Vzhodnim Gotom (Ostrogotom), ki so bili tedaj v vojni z vzhodnorimskim cesarstvom (t.i. gotska vojna v letih 535–553/555), a se je iz nepojasnjenih razlogov kmalu vrnil k Slovanom, ki so živeli onkraj Donave.²⁰ Omenjeni Prokopijev podatek dokazuje, da so Slovani v obdobju do 40-tih let 6. stoletja poselili ozemlje današnje Slovaške in Moravske in tudi ozemlje do Donave. Tako je sredi 6. stoletja veljala reka Donava – pri tem je mišljen tok reke med Bavarskim gozdom in ostrim zavojem Donave proti jugu v bližini Nogradske gore – kot mejna reka s Slovani.

Vendar menim, da sredi 6. stoletja še ni prišlo do naseljevanja Slovanov na ozemlje med Donavo in Vzhodnimi Alpami, tj. vzhodno od Travne (nem. Traun) oziroma Aniže (nem. Enns). V pisnih virih tako ni mogoče zaslediti nobenih podatkov o morebitnih spopadih v Vzhodnih Alpah med Franki in na jug prodirajočimi Slovani, kar bi pričakovali, še zlasti v primeru, če so Franki konec tridesetih let 6. stoletja zasedli tudi ozemlje bivšega Obrežnega Norika (*Noricum ripense*). Ni tudi nobenih podatkov o morebitnih spopadih med Slovani in Langobardi po letu 550, kljub temu, da bi morali obe ljudstvi v času do langobardske selitve v Italijo mejiti druga na drugo nekje na meji bivšega Obrežnega Norika in Panonije. Prav tako ni nobenih virov, ki bi dokazovali, da bi Slovani – ki naj bi po Grafenauerju po letu 550 poselili ozemlje med Donavo in Alpami – kot morebitni frankovski zavezniki na kakršenkoli način sodelovali pri obrambi frankovske zasedbe Notranjega Norika (*Noricum mediterraneum*), ki naj bi ga vzhodnorimska država zopet osvojila v letih 561/562.²¹ Glede na to, da vemo, da so bili vlaški Slovani (tj. Slovani, ki so bivali na ozemlju današnje Vlaške nižine), ki so mejili z rimsko državo na spodnjem toku reke Donave, sposobni silovitih plenilskih prodorov v vzhodnorimske balkanske province ter so hkrati s svojimi plenilskimi pohodi dokazali, da so v kratkem času sposobni prodreti globoko v ozemlje vzhodnorimskega cesarstva, je presenetljivo, da ni podatkov o podobnih plenilskih pohodih v smeri proti Italiji s strani tistih Slovanov, ki naj bi po letu 550 živeli v bivšem Obrežnem Noriku vzhodno od Travne oziroma Aniže. Še zlasti, če vemo, da so mnogi sodelovali v Hildekisovem pohodu in jim torej pot proti jugu ni bila tuja. Kljub temu v virih ni zaslediti podatkov, ki bi pričali, da so Slovani napadali ali celo zasedli ozemlje bivšega Notranjega Norika po letu 568, ko so Langobardi deželo tako rekoč »odrezali« od vzhodnorimskega cesarstva. Vsekakor bi lahko glede na kratko razdaljo med Podonavjem in Notranjim Norikom pričakovali, da bi Slovani, ki naj bi po letu 550 živeli med Donavo in Alpami, zasedli in poselili zgornjedravsko dolino že takoj po letu 568. Grafenauer je sicer menil, da so severni Slovani do okrog leta 580 postopoma zasedli tudi Panonijo, dolino Mure in Vzhodno Koroško. Teza o postopnosti prodora, nekakšnem počasnem etničnem osvajanju vzhodnoalpskega ozemlja s strani Slovanov, je sicer v nasprotju s silovitimi in globokimi slovanskimi prodori. Iz virov vemo, da je lahko slovanske plenilske pohode v Ilirijo in Trakijo zaustavila le organizirana obramba s številnimi enotami in z dokaj obsežnim strateškim ob-

²⁰ Gradio I, št. 42. O Hildekisovem pohodu gl. tudi: Prokopij iz Cezareje, Pod Justinijanovim žezlom (prevod Kajetan Gantar), Ljubljana 1962, str. 230.

²¹ Franz Glaser, Der Untergang der Antike und ihr Nachleben in Noricum, v: Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze, I del, Situla, Razprave Narodnega muzeja Slovenije 39, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 18, Ljubljana 2000 (=Slovenija in sosednje dežele I), str. 208, meni, da so Franki še leta 567 imeli v svoji oblasti Notranji Norik. Franz Glaser tako sklepa na podlagi poročil Pavla Diakona in Venancija Fortunata (*Venantius Fortunatus*). Franz Glaser, prav tam, str. 208, tudi trdi, da prisotnost Frankov v Noriku arheološko ni mogoče potrditi. Tudi Hermann Braumüller, Noriker und Karantaner, Carinthia I, 123, 1933, str. 23, meni, da je Narses znova osvojil Norik šele po letu 561/562. Oporo mu daje PD HL II 4, kjer je zapisano poročilo o begu škofa Vitalisa v Agunt. Prav tako Harald Krahwinkler, Friaul im Frühmittelalter, Wien–Köln–Weimar 1992, str. 24, meni, da je področja, ki so jih zasedli Franki, lahko vojskovodja Narses znova začel osvajati šele od leta 563 naprej.

segom svojega delovanja. Po drugi strani pa je tudi res, da moramo ločevati med plenilskimi pohodi, po katerih so se Slovani umaknili z vzhodnorimskega ozemlja, in naselitvenimi valovi (ki bi utegnili biti bolj postopni in »decentralizirani«), vendar pa bi tukaj tudi pripomnil, da so Slovani skoraj praviloma (to lahko trdim vsaj za območje Balkana) na ozemlje, ki so ga trajno naselili, pred tem odhajali na plenilske pohode. Prav tako bi lahko dejal, da so trajno slovansko naselitev omogočili prav uspešni slovanski oziroma avaro-slovanski zavojevalni pohodi. Če dejstvo o (avaro)slovanskih plenilskih in osvajalnih pohodih prestavimo v vzhodnoalpski prostor, potem lahko sklepamo, da slovanskega prodora ne bi mogla ustaviti zgolj stihijiska in maloštevilna obramba prebivalcev ostankov rimskih mest in begunskih naselbin (t.i. refugijev) v širšem vzhodnoalpskem prostoru, temveč le organizirana vojaška obramba in vzpostavitev organizirane obrambne črte. Poročila o takšni organizirani obrambi oziroma nastopu močnih vojaških enot proti Slovanom na širšem vzhodnoalpskem področju pa se pojavijo šele proti koncu 6. stoletja: slovansko-bavarski spopadi, v katerem je Slovane najprej napadla bavarska vojska pod vodstvom bavarskega vojvode Tasila (Tasilo I) leta 592, napad dvatisočglave bavarske vojske na Slovane nekaj let pozneje in spopadi vzhodnorimske vojske s Slovani leta 599. Pa še tukaj Grafenauer omenjene Slovane prišteva k naselitvenemu valu obrskih Slovanov,²² ne pa k severnemu naselitvenemu valu. Nasploh večina zgodovinarjev slovansko-bavarske spopade, o katerih poroča Pavel Diakon v svoji Zgodovini Langobardov, locira v zgornjedravsko območje, čeprav je nesporno prostorsko umeščanje možno le pri zadnji bitki, ko je bil bavarski vojvoda Garibald nekje v letu 610 ali v poznejših letih in *Aguntum a Sclavis devictus*,²³ medtem ko prvih dveh bitk oziroma spopadov iz 90-tih let 6. stoletja ni mogoče povsem jasno in nesporno locirati.²⁴ Vsekakor so prvi spopad s prodirajočimi Slovani

²² Glede obrskih Slovanov gl. Béla Miklós Szóke, *Das archäologische Bild der Slawen in Südwestungarn*, v: *Slovenija in sosednje dežele I*, str. 479 in 498–499: na območju jugozahodne Madžarske se od začetka 7. stoletja pojavljajo biritualna grobišča (skupni grobišča: slovanski žgani in avarski okostni grobovi). Ker je omenjena biritualnost prisotna od samega začetka, omenjeni madžarski arheolog sklepa, da je v tem primeru šlo za skupno, tj. avaro-slovansko naselitev. Torej gre po mnenju madžarskega arheologa za arheološko potrditve teze o obrskih Slovanih. Seveda ni zanesljivo, da so omenjeni obrski Slovani sodelovali pri naselitvi Vzhodnih Alp. Prav tako jih ni mogoče nedvomno povezati z Grafenauerjevo hipotezo o propadu škofij, saj so grobovi izpričani šele od začetka 7. stoletja naprej, tj. po propadu škofij. Gl. tudi Željko Tomić, *Keramika iz (ponekih) ranosrednjovekovnih grobalj kontinentalnog dijela Hrvatske*, v: *Zgodnji Slovani: zgodnj srednjoveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp*, ur. Mitja Guštin, Ljubljana 2002 (=Zgodnji Slovani), str. 140: ni najdb keramike, ki bi potrjevale zgodnjo slovansko naselitev medrečja Drave, Donave in Save, saj naj bi bile prve najdbe šele iz srede 7. stoletja; prav obdobje okr. 665–okr. 710 naj bi bilo obdobje intenzivnega naseljevanja prej omenjenega medrečja, še zlasti Srema in Baranje (prim. njegove teze s tezami v op. 63).

²³ PD HL IV 39. Bogo Grafenauer, *Opombe k PD HL*, str. 193, op. 71: omenjeni spopad naj bi se zgodil po poboju Tasa in Kaka (leta 626) ter ko je njun stric Grasulf že prevzel oblast nad furlanskim dukatom, torej je po Grafenauerjevem mnenju 626 *terminus post quem*. Grafenauer spopad povezuje z obdobjem Samove države, ko so Bavarci leta 629 frankovskega kralja Dagoberta prosili za pomoč zoper Slovane (gl. Gradivo I, št. 161). Karl Bertels, *Carantania. Beobachtungen zur politisch-geographischen Terminologie und Geschichte des Landes und seiner Bevölkerung im frühen Mittelalter*, Carinthia I, 177, 1987, str. 96, datira spopad v čas okr. leta 610 na podlagi domneve, da je bil vir poročila o spopadu pri Aguntum Sekund iz Tridenta; le-ta pa je umrl leta 612. Tudi Walter Pohl, *Die Awaren: Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.*, München 1988, str. 239, je spopade časovno umeščal v dogajanja okr. leta 610. Omenjene slovansko-bavarske spopade Walter Pohl označi kot »offensichtlich eine Art Stellvertreterkrieg in den Osttiroler Alpen...« (prav tam, str. 239). Torej naj bi bili omenjeni spopadi po Pohlom mnenju v resnici posredno merjenje moči med Franki in Avari; prvi naj bi podpirali Bavarce, drugi pa alpske Slovane.

²⁴ Večina zgodovinarjev locira omenjena spopada v območje zgornje Drave. Herwig Wolfram, *Grenzen und Räume, Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung, Österreichische Geschichte 378–907*, Wien 1995, str. 78, tako zapiše, da lahko lociranje prvih dveh slovansko-bavarskih spopadov »leitet man aus dem dritten Zusammenstoß zwischen Bayern und Slawen ab.«, tj. na podlagi omenjenega spopada pri Aguntum. Sam menim, da je takšna izpeljava še zlasti neprimerna za obdobje »selitve narodov«. Poudariti pa je treba, da Herwig Wolfram, Salzburg, Bayern, Österreich: *Die Conversio Bagairorum et Carantanorum und Quellen ihrer Zeit*, Wien-München 1995, str. 41–42, omenjeno lociranje podkrepi s trditvijo, da naj bi se Sekund iz Tridenta, ki je bil skoraj zanesljivo avtor poročil o obeh slovan-

v širšem vzhodnoalpskem prostoru, ki jih lahko jasno lociramo (prostorsko umestimo), že omenjene zmage vzhodnorimske vojske nad Slovani leta 599. V pismu, ki ga je papež Gregor Veliki (Gregor I) maja 599 poslal *Callinico exarcho Italiae*, je namreč omenjeni papež zapisal, da je iz sporočila, ki ga mu je poslal Kalinik (v njem je omenjeni ravenski eksarh zapisal, da so mu odposlanci, ki so prišli z *de Capritana insula*, prinesli poročilo o omenjenih zmagah), izvedel za zmage nad Slovani.²⁵ Glede na to lahko z vso upravičenostjo domnevamo, da je vzhodnorimska vojska – še zlasti, ker so odposlanci k eksarhu Kaliniku prišli s »Koprskega otoka« – premagala Slovane (vsaj v kateri od bitk) nekje v bližini zgornjega Posavja in Istre. Če je pri vzhodnorimskih zmagah nad Slovani še kakšen kanček dvoma glede lociranja, ni teh dvomov pri papeževemu pismu, ki ga je julija 600 pisal *Maximo episcopo Salonitano* in v katerem je Gregor Veliki tudi zapisal, da je vznemirjen zaradi Slovanov, ki *per Histriae aditum*²⁶ prodirajo v Italijo. Vsebina pisma namreč dopušča popolnoma nesporno lociranje, hkrati pa je tudi zelo verjetno, da so bili pod Slovani, ki so skozi »istrski dohod« prodirali proti Italiji, mišljeni Slovani, ki so proti zahodu prodirali iz območja zgornjega Posavja, čeprav obstaja tudi možnost, da so omenjeni Slovani prodirali skozi »istrski dohod« z južne smeri, tj. iz območja Liburnije. Pomenljivo je tudi, da v sporočilu beneških in recijskih škofov cesarju Mavriciju leta 591 ni omenjena niti slovanska niti avarsko-slovanska grožnja, čeprav naj bi takrat po Grafenauerjevem mnenju že prišlo do pritiska proti zahodu v smeri Vzhodnih Alp in Italije, ki naj bi ga dokazovalo propadanje škofij kot posledice naselitvenega vala obrskih Slovanov.²⁷ Razlaga propada škofij iz Grafenauerjeve hipoteze je sicer možna, vendar ne tudi zanesljiva. Prav tako lahko, z določenega zornega kota, na proces propadanja škofij gledamo kot na sestavni proces »demografskega usihanja« oziroma dolgotrajnega umikanja večine romanskega prebivalstva proti zahodu in jugu, ki se je začel že okrog leta 400 v Panoniji.

Čeprav se je Grafenauer pri dokazovanju južnoslovanskega vzhodnega naselitvenega vala v Vzhodne Alpe opiral tudi na jezikoslovne raziskave Franceta Bezljaja, sam menim, da njegova trditev, da je slovenska jezikovna podlaga v bistvu jezik severnoslovanskega tipa, ki se je že od prvih začetkov dalje razvijal pod trajnim južnoslovanskim vplivom, Grafenauerjevo hipotezo v določenem oziru bolj zavrača kot ji pritruje. Še zlasti ker je Bezljaj tudi zapisal, da

slo-bavarskih spopadih, zanimal zgolj za dogajanje v neposrednem sosedstvu. Kot druga lokacija obeh omenjenih spopadov (leta 592 in 595) se največkrat omenja Podonavje. Erik Szameit, *Zum archäologischen Bild der frühen Slawen in Österreich: Mit Fragen zur ethnischen Bestimmung karolingerzeitlicher Gräberfelder im Ostalpenraum*, v: *Slovenija in sosednje dežele I*, str. 515, meni, da bi se lahko spopadi leta 592 in 595 odvijali v spodnjeavstrijskem Podonavju vzhodno od reke Aniže. Pri tem še poudari, da bi lahko to veljalo zlasti za spopad leta 595, saj naj bi bilo območje Podonavja topografsko veliko bolj ugodno za napad kaganove konjenice kot zgornje Podravje. Prav tako je postavil tezo, da je verjetno do trdne osvojitve Vzhodnih Alp s strani Avarov in Slovanov prišlo šele po spopadu leta 610 (mišljen je spopad pri Aguntu, ki ga Bogo Grafenauer postavlja v leta po 626, op. p.). Torej Szameit postavlja lociranje *Sclaborum provincia* v Vzhodne Alpe pod vprašaj. Tudi Jaroslav Šašel, *Der Ostalpenbereich zwischen 550 und 650 n. Chr.*, v: *Opera selecta*, str. 823, postavlja bavarsko-slovanske spopade v Podonavje: »Man weiß durch Notizen, daß um 595 der bajuwarische König Tassilo in *Sclaborum provinciam* einfiel, wahrscheinlich im oberösterreichischen Donaubereich.«. Sicer je Šašel v omenjenem članku predstavil tezo, da je bila slovanska naselitev Vzhodnih Alp po zlomu gotske nadoblasti v interesu vzhodnorimskega cesarstva, ki naj bi s Franki tekmovalo glede vpliva na omenjeno območje. Po Šašlu bi lahko prav vzhodnorimsko cesarstvo naselilo oziroma omogočilo naselitev Vzhodnih Alp oziroma Norika s Slovani (prav tam, str. 830). Sicer ne popolnoma enako, vendar podobno tezo je postavil tudi Hermann Braumüller, Noriker (kot v op. 21), str. 24, ki je prihod Slovanov v Vzhodne Alpe povezoval s frankovsko-vzhodnorimsko koalicijo proti Langobardom. Leta 590 naj bi vzhodnorimska država Frankom, ki so ravno tedaj vdrli v Italijo, poslala na pomoč Avare in Slovane. Vzhodnorimsko cesarstvo naj bi tudi Slovanom, kot za nagrado za pomoč, podarilo Norik (ki naj bi ga dotlej imeli v oblasti Langobardi in ki ga je /Braumüller napačno meni, da v celoti / pred tem vzhodnorimsko cesarstvo podarilo prav Langobardom).

²⁵ Gradiavo I, št. 126: ... *quod mihi de Sclavis victorias nuntiatistis*.

²⁶ Prav tam, št. 131.

²⁷ Prav tam, št. 102.

je bil neprimerno večji kakor na jezikovno podlago »južnoslovanski vpliv na knjižni jezik«. ²⁸ Nasploh je iz vsebine Bezlajeve knjige »Eseji o slovenskem knjižnem jeziku« mogoče razbrati – poleg že omenjene teze o severnoslovanski podlagi slovenskega jezika – več tez. Nekatere od njegovih tez so: 1. Zahodnoslovanska jezikovna skupina je ohranila soglasniško skupino -dl-, ki se je pri vzhodnih in južnih Slovanih še pred vstopom v zgodovino asimilirala v -l-. Bezlaj omeni možnosti, da so vsi naši predniki v času prihoda v novo domovino še govorili -dl- ali pa sta se mešali dve praslovanski narečji, od katerih je eno že govorilo -l-, pri čemer je Bezlaj bolj naklonjen tezi o mešanju. ²⁹ Kjer so bili »-dl-ovci (Slovani, ki so govorili soglasnik -dl-, op. p.) številnejši, so pustili svoje sledove v narečju, kjer pa so bili v manjšini, so se prilagodili okolici že davno prej, preden so utegnili biti imena (mišljena so krajevna imena tipa selo-sedlo, op. p.) prvič zapisana«. ³⁰ 2. Današnje stanje slovenščine potrjuje domnevo, da so bili pri etnogenezi slovenščine udeleženi tudi zahodni Slovani, ki so od severa prišli naravnost v Alpe in šele na naših tleh prišli v stik s panonskim južnoslovanskim jedrom. Ne moremo ugotoviti, kdo je prišel prej in kdo pozneje. ³¹ 3. Prvotno južnoslovansko jedro se je izoblikovalo v Panoniji. Prav tako naj bi bil jezikovni pritisk južnoslovanske sredine na obe strani (tj. tudi v smeri Vzhodnih Alp, op. p.) dovolj močan, da je vtisnil celoti južnoslovanski karakter. ³² 4. Na severu so se razseljevale številčno močnejše praslovanske enote, na jug pa so prodirali le drobci posameznih plemen, zato je ostala celotna struktura severnoslovanskih jezikov (za razliko od južnoslovanskih, op. p.) bolj homogena v svojih prvih osnovah. ³³ 5. Med selitvami so se Slovani premešali med seboj (na današnjem slovenskem ozemlju naj bi se med seboj pomešali južni-, zahodni- in vzhodnoslovanski naselitveni valovi, op. p.), zato je bila slovanščina v 8. stoletju neverjetno izravnana in poenoten jezik. ³⁴

Vsekakor se pri dokazovanju dvojnega naselitvenega vala, pri čemer naj bi bil val obrskih Slovanov številnejši, mnogi, med njimi tudi Grafenauer, sklicujejo na razmerje med soglasniškima skupinama -dl- in -l-. Kot sem že omenil, je že Fran Ramovš menil (na podlagi razlik med soglasniškima skupinama -dl- in -l-), da je alpsko-panonski dotok prišel v obdobju odhoda Langobardov v Italijo iz ozemlja zahodne praslovanščine, torej s severa. Ta val naj bi najprej poselil Panonijo, nato pa se usmeril proti Alpam. V omenjenem času naj bi bilo jedro južnih Slovanov še v pokrajinah ob spodnji Donavi, v Potisju in na ozemlju poznejše Sedmograške. Vendar je Ramovš – za razliko od Grafenauerja – menil, da se je val južnih Slovanov v vzhodnoalpski prostor usmeril šele v začetku 7. stoletja (in se tu pomešal z zahod-

²⁸ France Bezlaj, *Eseji* (kot v op. 4), str. 122. Sicer je malce nejasno, kaj je Bezlaj točno mislil pod »trajnim južnoslovanskim vplivom«, vendar menim, da je imel Bezlaj (v kontekstu besedila) zlasti v mislih stalni (sosedski) vpliv srbohrvaškega jezikovnega prostora na slovenski izrazni fond (za razliko od položaja na severu, kjer je »bavarizacija« Podonavja in »madžarizacija« Panonije povzročila pretrganje ozemeljskega stika prednikov Slovencev z drugimi zahodnimi Slovani, se je ozemeljski stik med slovenskim in srbohrvaškim jezikovnim prostorom obdržal vse do današnjih dni, op. p.). Prav tam, str. 121, tako Bezlaj uporabi izraz »stalni južnoslovanski vpliv«, ko opiše primer spreminjanja pomena besede *posel* v slovenščini. Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII* (kot v op. 15), str. XIX–XX, navede tri vplive balkanske slovanščine (oziroma pozneje srbohrvaščine) na slovenski jezik: najmlajši vpliv je iz 16. stoletja in je vplival na jezik v Beli krajini, starejši vpliv je iz 10. stoletja in je vplival na posebnosti prleškega dialekta, najstarejši je iz 7. stoletja (prihod Slovanov, ki naj bi govorili narečje s soglasniško skupino -l-).

²⁹ France Bezlaj, *Eseji* (kot v op. 4), str. 105.

³⁰ Prav tam, str. 106.

³¹ Prav tam, str. 144–145.

³² Prav tam, str. 120. Sam sem precej zadržan do teze, da se je v Panoniji (dokončno) izoblikovalo južnoslovansko jedro, saj menim, da je to že časovno malo verjetno (v primeru te hipoteze bi se moralo južnoslovansko jedro izoblikovati v zelo kratkem času /še zlasti, če bi bili pri tem mišljeni obrski Slovani/). Menim tudi, da so vzhodni del Balkana (in s tem tudi današnje makedonsko in bolgarsko ozemlje) večinoma poselili vlaški Slovani, ne pa panonski Slovani.

³³ Prav tam, str. 144.

³⁴ Prav tam, str. 17.

nimi Slovani), kar pomeni, da v tem primeru ne bi mogel povzročiti propada škofij.³⁵ Ramovš je prav tako menil, da je imela najprej vsa alpska slovanščina soglasniško obliko -dl-, saj naj bi npr. oblika »padla« nasproti obliki »pala« dokazovala, da je izvirno ozemlje soglasniške skupine -dl- zajemalo celotno današnje slovensko etnično ozemlje, razen Krasa, Dolenjske in osrednje ter vzhodne Štajerske.³⁶ Po nekaterih razlagah pa naj bi izvirno ozemlje soglasniške skupine -dl- obsegalo tudi ozemlje vipavskega in dolenjskega narečja.³⁷ Na drugi strani pa pri orodniku ednine imen ženskega spola pri Slovencih, kajkavcih in delu čakavcev prevladuje končnica -o, ki je, z izjemo osrednje slovaščine, značilna za zahodnoslovanske jezike (npr. pri samostalniki žena oblika »z ženo«), medtem ko je za večino drugih južnoslovanskih jezikov in za vse vzhodnoslovanske jezike značilna drugačna oblika (npr. pri samostalniki žena oblika »ženojom-ženom«).³⁸ To dejstvo omogoča domnevo, da je bil zahodnoslovanski oziroma severnoslovanski val na ozemlju današnjih Slovencev, kajkavcev in mogoče tudi pri delu čakavcev močnejši od južnoslovanskega vala in je poleg tega torej prodril tudi precej južneje in jugovzhodneje od današnjega slovenskega ozemlja. Seveda ni mogoče izključiti možnosti, da je na današnje slovensko etnično ozemlje segel tudi južni naselitveni val, ki se je premešal s severnim valom, vendar menim, da je bil šibkejši in manj številen kot severni naselitveni val. Hipotezo o omenjeni šibkosti južnega oziroma jugovzhodnega naselitvenega vala (ki pa mu je verjetno uspelo »skrčiti« prvotno ozemlje soglasniške skupine -dl-, čeprav je seveda možna tudi razlaga, da je uveljavljanje soglasniške skupine -l- posledica samostojnega notranjega razvoja slovenskega jezika po naselitvi) bi morebiti lahko oprl tudi na odsotnost krajevnih imen s končnico -itjo, ki so tako značilna za srbohrvaško ozemlje, medtem ko so na Slovenskem zelo redka (npr. le Braslovče, Libeliče, Petrovče, morda Dražgoše).³⁹ Prav tako bi lahko večja številnost krajevnih imen, ki se navezujejo na besedo vas oziroma ves, ki je veliko bolj značilna za zahodne kot vzhodne ali južne Slované, nakazovala, da so današnje slovenske etnično območje, pa tudi območje kajkavskega narečja in morebiti tudi delov zahodnega čakavskega narečja (kar pa je manj verjetno) večinsko naselili zahodni Slovani, ki so prihajali s severa.⁴⁰ Tudi nekatere arheološko-antropološke raziskave⁴¹ (ki pa jih je treba

³⁵ Fran Ramovš, *Kratka zgodovina* (kot v op. 4), str. 94–95. (V primeru, da bi združili Ramovševo hipotezo, da so na območje Vzhodnih Alp najprej prišli Slovani z območja zahodne praslovanščine, in Grafenauerjevo hipotezo o propadu škofija, bi lahko propad škofij povzročil severni, ne pa jugovzhodni slovanski naselitveni val, op. p.).

³⁶ Prav tam, str. 48–49 in 92–93.

³⁷ Franc Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II* (kot v op. 15), str. 204. Ramovš se sicer s to tezo Vatroslava Oblaka ni strinjal, saj je menil, da je to posledica tega, da so nekateri pisci (Janez Svetokriški, Boštjan [Sebastijan, op. p.] Krelj in Primož Trubar) uporabljali v svojih besedilih tudi besede iz drugih slovenskih dialektov.

³⁸ Fran Ramovš, *Kratka zgodovina* (kot v op. 4), str. 88–89.

³⁹ France Bezlaj, *Eseji* (kot v op. 4), str. 158 in 160.

⁴⁰ Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993, str. 663: besedo vas v obliki ves poznajo kajkavci ter tudi čakavci v obliki vas, vos itn. Milko Kos je sicer navajal podatke – gl. Milko Kos, »Vas« in »selo« v zgodovini slovenske kolonizacije, v: SAZU, *Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave V*, (Hauptmannov zbornik), Ljubljana 1966, str. 84 – da so besedo vas/ves poznali Srbi v 13.–15. stoletju (Velika vas, Velja vas in Goražda vas) in Hrvati v Liki in Dalmaciji (npr. Butina ues), vendar ni pojasnil, zakaj v tako majhnem številu v primerjavi s Slovenci ali drugimi zahodnimi Slovani, še zlasti, ker beseda vas/ves ni značilna za obdobje mlajše kolonizacije (gl. isti, prav tam, str. 81). Sicer je Eberhard Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten, I. Teil*, Klagenfurt 1956, str. 86–89, menil, da je pojem *vas* nastal pod bavarsko-avstrijskim vplivom, medtem ko naj bi bil pojem *selo* značilen za vzhodne Slované. Z njim je v tej opombi navedenem delu (na str. 91–94) polemiziral Milko Kos, ki je ugotavljal, da na Slovenskem med vasio in selom ni bistvene razlike, ne po izvoru ali značaju naselja, ne po času nastajanja in pojavljanja v zgodovinskih virih; selo ali selce naj bi bilo na splošno manjše od vasi. Prav tako so besedo vas poznali tudi vzhodni in južni Slovani. Ni pa Milko Kos, kot sem že omenil, pojasnil zakaj je beseda vas pogostejša pri zahodnih Slovanih. S Kranzmayerjem je pred Milkom Kosom polemiziral že France Bezlaj, v članku *Vas in selo v slovanski onomastiki*, v: *Jezik in slovnost* 7, 1959/1960, str. 204–207.

⁴¹ Gl. Petra Leben-Seljak, *Etnogeneza Slovencev: rezultati antropoloških raziskav*, v: *Slovenija in sosednje dežele I*, str. 549–556. Na str. 554 je Petra Leben-Seljak zapisala, da se po primerjalni antropološki raziskavi blejski

seveda jemati s previdnostjo) in tipološke primerjave med bivanjskimi objekti in lončenino⁴² ne izključujejo možnosti prevladujočega deleža zahodnih Slovanov pri naselitvi vzhodnoalpskega prostora, čeprav ga seveda popolnoma ne potrjujejo. Torej bi lahko potegnil sklep, da obstajata – ob predpostavki, da je obstajal jugovzhodni naselitveni val, ki ga je sicer težko popolnoma izključiti – dve možnosti: da je jugovzhodni naselitveni val časovno nastopil šele potem, ko je številnejši severni naselitveni val že etnično zasedel vzhodnoalpski prostor, ali pa je številnejši severni naselitveni val »prekril« morebitni predhodni jugovzhodni naselitveni val. Hkrati se s hipotezo o poznejšem jugovzhodnem valu »podre« tudi časovna zgradba Grafenauerjeve teze. Pri tem bi spomnil, da Bezljaj z jezikoslovno analizo ni mogel dognati, kdo je na slovensko naselitveno območje prišel prej, zahodni Slovani s severa ali južni Slovani iz Panonije, medtem ko je Ramovš celo menil, da je južnoslovanski val prodril v vzhodnoalpski prostor šele v začetku 7. stoletja. Mojo hipotezo o prevladujočem severnoslovanskem naselitvenem valu v širši vzhodnoalpski prostor pa bi lahko oprl tudi na Grafenauerjevo tezo o izvoru besede kosez in o nastanku ter družbenem položaju kosezov. Grafenauer je namreč bil pri razlagi izvora imena kosez (ki so tako rekoč posebnost alpskih Slovanov) najbolj naklonjen razlagi, da je ime kosez nastalo iz langobardske besede *gausing* (omenjena razlago imena je najprej zagovarjal Fran Ramovš), ki naj bi jo obdonavski Slovani, v času ko se je pri njih mudil Hildekis, prevzeli kot oznako za vladarjevo spremstvo oziroma družinike. Tudi samo institucijo vladarjevega spremstva naj bi obdonavski Slovani sprejeli v času Hildekisevega bivanja pri njih (langobardski družiniki so se sicer imenovali gasindi). *Gausingi* naj bi bila sicer dodatna označba za družinike Hildekisevega nasprotnika Avdoina (*Audoin*) iz rodu Gausing.⁴³ Je pa potrebno poudariti, da etimologija besede kosez še zdaleč ni pojasnjena.⁴⁴ Prav

Slovani (tj. okostja Slovanov iz obdobja zgodnjega srednjega veka najdena v grobovih na območja Bleda) uvrščajo v skupino zahodnih Slovanov in se ne razlikujejo od sočasnih slovanskih serij iz Slovenije, Češke, Moravske, Slovaške in jugovzhodne Madžarske. Podobni izsledki in sklepi tudi pri: Petra Leben-Seljak, Antropološka analiza staroslovanskih skeletov z Malega gradu v Kamniku, AV, št. 52, leto 2001, str. 383. Prim. z Bogo Grafenauer, Ustoličevanje (kot v op. 1), str. 464–466. Gl. tudi Béla Miklós Szőke, Das archäologische Bild (kot v op. 22), str. 479: grobišča z zgolj žganimi grobovi zgodnjersrednjeveških Slovanov na Podkarpatskem območju so našli le severno od Donave, ob vznožju Belih Karpatov, tj. v območju srednjih tokov reke Vahe in Nitre. Prva biritualna grobišča (tj. mešana slovansko-avarska grobišča, s slovanskimi žganimi in avarskimi okostnimi grobovi) se pojavijo v Podkarpatju šele od srede 7. stoletja naprej, sprva na območju današnje Južne Slovaške (okolica Bratislave in Devínske Nové Vesi), v 8. stoletju pa tudi na drugih grobiščih na območju avarskega kaganata. Ni najdb slovanskih žganih grobov v alpskih dolinah in na območju današnje Slovenije, prav tako ni najdb slovanskih žganih grobov na področju med Savo in Dravo ter ob Jadranu. (Prim. s člankom »Pestra arheološka sled človekovega delovanja«, pogovor novinarja Milana Vogla z Ireno Šavel, arheologinjo v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti, Delo, 11. 12. 2006, str. 9: po besedah Ireno Šavel naj bi leta 2006 na najdišču Popava 2 pri Lipovcih odkrili v Sloveniji prvo slovansko žgano grobišče enajstih grobov iz prve polovice 8. stoletja).

⁴² Gl. npr. Irena Šavel, Zgodnjersrednjeveški objekt z najdišča Pod Kotom – jug pri Krogu, v: Zgodnji Slovani, str. 15–16 in Branko Kerman, Staroslovanska naselbina Kotare – baza pri Murski Soboti, v: Zgodnji Slovani, str. 23–24.

⁴³ Bogo Grafenauer, Ustoličevanje (kot v op. 1), str. 502–503. Fran Ramovš je sicer izvor besede *Gauting/Gausing/Gosing* razlagal malce drugače kot Grafenauer, saj jo je navezal na Hauptmannovo »hrvaško teorijo«. Po Ramovšu naj bi bili Kosezi oziroma *Gausingi* langobardski rod, ki naj bi ob selitvi Langobardov zaostal za večino. Pozneje naj bi se *Gausingi* pridružili selitvi Hrvatov na jug, nato pa tudi njihovi selitvi na območje alpskih Slovanov: gl. Franc Ramovš, Praslovenski kaseg, »Edling«, Razprave ZDHV 2, 1925, str. 303–326, zlasti str. 320–322 (v zgodnjih obdobjih je Ramovš uporabljal ime Franc, v poznih pa /manj nemško zveneči/ Fran, op. p.).

⁴⁴ O različnih razlagah o izvoru besede kosez, izvoru kosezov ter o njihovem družbenem položaju in vlogi v Karantaniji in pri alpskih Slovanih nasploh, gl. Bogo Grafenauer, Ustoličevanje (kot v op. 1), str. 18–68: svobodni slovenski kmetje, avarski oblastniški sloj pri Slovanih v Vzhodnih Alpah, hrvaški gosposki stan v Karantaniji, nasledniki langobardskih mejašev-arimanov, le ti pa naj bi bili nasledniki rimskih *limitanei*, stalno varstvo pokristjanjenih karantanskih Slovanov, ostankov staroselcev, drobcev germanskih ljudstev iz obdobja preseljevanja ljudstev in na novo naseljenih Bavarcev nad poganškimi karantanskimi Slovani po uporu leta 772 idr. Gl. tudi Hans-Dietrich Kahl, Der Staat der Karantanen, Ljubljana 2002, str. 126–130: na ozemlju Notranjega Norika oziroma poznejše Karantanije

tako tudi sam nisem naklonjen omenjeni Grafenauerjevi hipotezi, saj je preveč zapletena in tudi premalo prepričljiva.

Premalo utemeljena je tudi Grafenauerjeva teza, da ponavljajoče se sklenitve miru med Langobardi in Avari od leta 592 naprej na eni strani dokazujejo precejšnje zbližanje ozemlja pod langobardsko oziroma obrsko oblastjo in s tem tudi postopno prodiranje obrskih Slovanov proti zahodu, po drugi strani pa naj bi obenem nakazovali tudi na spopade med Langobardi in Avari pred letom 592, ki jih Grafenauer povezuje s Kranjem in Meclario. Sam menim, da se je langobardsko in avarsko ozemlje stikalo že od leta 568 naprej, pravzaprav pa že od leta 567, ko so Langobardi skupaj z Avari uničili gepidsko državo. Sklenitve miru so bolj kot z avarskim napredovanjem proti zahodu in morebitnimi spopadi med Langobardi in Avari povezane s strateškimi spremembami ob koncu 80-tih in v začetku 90-tih let 6. stoletja, ki so zopet obudile langobardsko-avarsko zavezništvo. Omenjene spremembe sta povzročila dva dejavnika: na eni strani ponovna okrepitev frankovskega ekspanzionizma v smeri proti Italiji, na drugi strani pa je tudi vzhodnorimsko cesarstvo začelo voditi vse bolj napadalno politiko, saj je bil leta 591 sklenjen mir s Perziji, zato se je vzhodnorimska država lahko posvetila obrambi svojih evropskih meja. Tako so Franki pod vodstvom avstrazijskega kralja Hildeberta (vladal je v letih 575–595), ki ga je k napadom na Langobarde – tudi z denarjem – spodbujal cesar Mavricij, začeli s severa vse bolj ogrožati Langobarde (frankovski vdori v Italijo v letih 584, 588 in 590). Langobardi so svoj strateški položaj skušali okrepiti s povezovanjem z Bavarci, ki so že leta 588 podprli Langobarde v boju s Franki. Langobardsko-bavarsko zavezništvo so Franki kmalu pretrgali, saj so leta 589 napadli Bavarsko in si jo zopet podredili, kar je precej oslabilo langobardski položaj v času frankovskega napada leta 590. Trdnejše zavezništvo z Avari, ki so bili na drugi strani soočeni z bolj napadalno vzhodnorimsko državo, se je zato ponujalo kot edina rešitev. Tako sta se na prelomu 6. in 7. stoletja oblikovala dva zavezniška tabora: frankovsko-vzhodnorimsko zavezništvo na eni strani (obe državi sta bili v času gotske vojne nasprotnici) in langobardsko-avarsko zavezništvo na drugi strani.

Slovansko-avarska razmerja v obdobju slovanskega naseljevanja vzhodnoalpskega prostora

Omenjeni krajši oris geopolitičnih razmer in razmerij moči sem predstavil zato, ker menim, da je poznavanje razmerij moči in zavezništev pomembno za razumevanje in razlago slovanske naselitve vzhodnoalpskega prostora. Kar pa je spet povezano z razmerjem med Avari in Slovani. V virih lahko – če se omejimo na obdobje med prihodom Avarov na ozemlje ob Črnem morju in zgodnjimi desetletji 7. stoletja – zasledimo tako dokaze za tezo o ostri in neizprosni dominaciji Avarov nad Slovani (omenjeno tezo sta mdr. vneto zagovarjala Jan Peisker in Ljudmil Hauptmann) kot tudi za tezo o slovanski neodvisnosti v odnosu do Avarov. Nasploh lahko podatke o zelo neizprosni ter zatiralsko-poniževalni prevladi Avarov nad Slovani zasledimo zlasti v Fredegarjevi kroniki, ki daje zelo črno sliko slovanske podrejenosti Avarom. Tako so se po Fredegarjevi kroniki *Sclavi coinomento Winidi* morali boriti za kagana v prvih bojnih

naj bi prišlo do zlitja med ostrogotskimi *Edlinger*, ki naj bi preživeli uničenje ostrogotske države, in priseljenimi slovansko-avarskimi *kazazi*. Gl. tudi Franc Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, 2. knjiga, K-O, Ljubljana 1982, str. 69–70: Bezljaj označi razlago o izvoru besede kosez iz besede *gaunting* kot nemogočo, prav tako tudi zavrne Grafenauerjevo razlago. Še največ pozornosti naj bi si po Bezlajevem mnenju zaslužil Karel Oštir, ki je opozoril na podobnost med antroponimom *Κοσέντζης* iz *De administrando imperio* in besedo kosez ter jo primerjal s traškim antroponimom *Κοσινγας*. Gl. tudi tehtne Ramovševe ugovore proti Oštirjevi hipotezi: Praslovenski kasegъ (kot v op. 43), str. 306–307.

vrstah, medtem ko naj bi Avari tačas ostajali v svojih taborih. Če se je zgodilo, da so v bitki zmagali Slovani so se plena polastili Avari, če pa se je bojna sreča obračala proti Slovanom, so jim prišli na pomoč Avari. Avari naj bi tudi prišli vsako zimo k Slovanom in v tem času imeli njihove žene in hčere za prilježnice, nalagali Slovanom davščine in jih še drugače zatirali.⁴⁵ Omenjeni zatirani Slovani naj bi se po Fredegarjevi kroniki okrog leta 623 na pobudo in pod vodstvom sinov Avarov in Slovank uprli avarski nadvladi. Avarsko-slovanski potomci naj bi zanetili upora zato, ker niso več hoteli prenašati avarske zlobe in zatiranja. Njihovemu protiavarskemu uporu se je pridružil tudi *homo nomen Samo natione Francos de pago Senonago*.⁴⁶ Vprašanje je seveda, ali so takšno zatiranje okusili vsi Slovani.⁴⁷ Sam menim, da so se z avarskim zatiranjem soočili zgolj Slovani, ki so živeli na obrobju panonske nižine (ne pa tudi Slovani, ki so živeli v Pribaltski nižini in so bili neodvisni od Avarov), pri čemer se je stopnja avarskega zatiranja oziroma odvisnost od Avarov časovno in prostorsko razlikovala.⁴⁸ Če bi podatek o avarsko-slovanskih mešancih vzeli kot resničnega – čeprav nekateri zgodovinarji temu nasprotujejo⁴⁹ – bi lahko, glede na to, da naj bi upor leta 623 (katerega središče je bilo najverjetneje slovansko ozemlje severno od srednjega toka Donave, tj. ozemlje današnje Moravske ali Češke) zanetili sinovi Avarov (predvidevamo, da v starosti zgodnjih dvajsetih let), sklepali, da bi bilo lahko omenjeno avarsko zatiranje Slovanov vzpostavljeno v času blizu njihovega domnevnega »spočetja«, tj. okrog leta 600.⁵⁰ Res pa je, da omogoča podatek iz Diakonove Zgodovine Langobardov o slovansko-bavarskem spopadu, ki so ga Bavarci izgubili zaradi *superveniente cacano*, premišljevanje o možnosti, da je bila avarska nadoblast nad obdonavskimi Slovani vzpostavljena že okrog leta 595. Prav tako se podatek o slovanskem porazu v spopadu leta 592 in avarski pomoči leta 595 na določen način ujema s poročilom v Fredegarjevi kroniki, po katerem naj bi Avari v bitkah pomagali Slovanom le,

⁴⁵ Gradiivo I, št. 154.

⁴⁶ Prav tam. O Samovem uporu gl. tudi Walter Pohl, Die Awaren (kot v op. 23), str. 256–261. Glede poglavitne literature o Samu, objavljene do leta 1950, gl. Bogo Grafenauer, Ustoličevanje (kot v op. 1), str. 471, op. 421.

⁴⁷ V zgodovinisopisu je bilo veliko polemik ali je opis avarskega zatiranja, ki ga najdemo v Fredegarjevi kroniki (pa tudi v podatkih v Nestorjevi kroniki o avarskem zatiranju Dudlebov ob reki Bug) resničen ali pretiran. Zadržan do resničnosti poročil je bil tudi Bogo Grafenauer: o obrsko-slovanski plemenski zvezi in odnosih med Avari in Slovani gl. Bogo Grafenauer, Nekaj vprašanj (kot v op. 1), str. 111–123, zlasti str. 111–116, isti, Razmerje (kot v op. 1), str. 145–155 in isti, Ustoličevanje (kot v op. 1), str. 432–433. Prim. z Walter Pohl, Die Awaren (kot v op. 23), zlasti str. 94–127 in 235–236. O razlagi poročil Fredegarjeve in Nestorjeve kronike, gl. isti, prav tam, str. 112–117.

⁴⁸ Bogo Grafenauer, Razmerje (kot v op. 1), str. 145–153, zlasti str. 148. Prim. z Walter Pohl, Die Awaren (kot v op. 23), str. 121, ki poudarja, da so zgodnjerednjeveški zahodni opazovalci »nahmen Awaren und Slawen als getrennte, aber meist kooperierende Völker wahr[...] Wo bis 626 Slawen auftraten, waren die Awaren nie fern, sei es im Pustertal, bei Cividale, in Istrien oder bei der Eroberung von Salona. Von Widerstand gegen awarische Tributforderung, wie ihn die Leute des Dauritus leisteten, ist hier nichts bekannt. Erst später wurden die dinarischen und alpinen Berggebiete zu slawischen Verteidigungsposition.« O vprašanju razmerja Slovanov v Vlaški nižini do Avarov gl. prav tam, str. 140. Glede razmerja Slovanov severno od Karpatov do Avarov je Walter Pohl, prav tam, str. 98, zapisal: »Mit den Awaren scheint die Bevölkerung dieser Gegend, trotz der drei awarischen Vorstöße an die Elbe, wenig Kontakt gehabt zu haben; in Gräbern und Siedlungen der Awarenzeit findet sich an Elbe oder Oder kaum Awarisches. Auch bei der Ethnogenese der Sorben an der Saale ist, gegen frühere Annahmen, kaum awarisches Einfluß anzunehmen; eher spielten die Franken dabei mit.«

⁴⁹ Gl. Bogo Grafenauer, Nekaj vprašanj (kot v op. 1), str. 115–116 in isti, Razmerje (kot v op. 1), str. 152. Na drugi strani se na območju južne Slovaške (gl. op. 41) pojavijo biritualna grobišča, vendar šele sredi 7. stoletja. Pač pa se že prej, na začetku 7. stoletja, pojavijo biritualna grobišča na JZ Madžarske (gl. op. 22). Prim. z Walter Pohl, Die Awaren (kot v op. 23), str. 218, ki Fredegarjevih podatkov o avarsko-slovanskih »mešancih« ne zavrača, temveč opozarja, da arheološke najdbe namigujejo na eksogamijo konjeniških bojevnikov (Reiterkrieger).

⁵⁰ Tudi Josip Mal je v Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen, Ljubljana 1939, str. 27, menil podobno, saj je, glede na to, da so se uprli »die Söhne«, slovansko podrejenost Avarom časovno umestil v zadnji desetletji 6. stoletja in prvi desetletji 7. stoletja. Josip Mal v navedenem delu (na str. 26) tudi meni, da alpski Slovani v tem času niso bili podrejeni Avarom.

če so ti izgubljali. Seveda s tem pomembnim razločkom, da gre pri porazu leta 592 in zmagi leta 595 za dva spopada, ki sta bila časovno precej oddaljena. Glede na podatek iz Diakonove Zgodovine Langobardov, da je bil *Tassilo a Childeperto rege Francorum apud Baioariam rex ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Sclaborum provinciam introiens*,⁵¹ bi lahko sklepali, da je omenjeni napad (iz okr. leta 592) povezan s frankovskim bojem zoper langobardsko-avarsko zavezništvo, kar bi bil dokaz, da so Slovani, ki so mejili na Bavarce, v tem obdobju spadali k langobardsko-avarskemu taboru. Dvom v tezo o tem, da so bili Slovani iz »provincie Slovanov« že leta 592 del langobardsko-avarskega tabora, sproža naslednjo poročilo iz Diakonove Zgodovine Langobardov: *Isdem ipsis diebus Baioarii usque ad duo milia virorum dum super Sclavos inruunt, superveniente cacano omnes interficiuntur*.⁵² Dejstvo je, da je v tem spopadu bavarska vojska padla v past. Možnosti sta dve: če so Bavarci vedeli, da so bili napadeni Slovani del langobardsko-avarskega zavezništva, je bil poraz najverjetneje posledica nepremišljenosti poveljnika dvatisočglave vojske Bavarcev oziroma njegovega »nadrejenega«, vojvode Tasila, saj bi lahko sklepal, da bodo Slovani dobili kaganovo pomoč. Če pa Bavarci niso resno všteli možnosti, da bi lahko Avari posegli v njihov spopad s Slovani, je tudi možno, da – do te bitke – napadeni Slovani niso bili niti podrejeni Avarom niti del langobardsko-avarskega zavezništva.⁵³ Vsekakor pa obstaja velika možnost, da je bil slovansko-bavarski spopad iz okr. leta 595 povezan z vdorom Avarov iz Panonije v Turingijo leta 595.⁵⁴ Avare je pot proti Turingiji skoraj zanesljivo vodila tudi skozi Podonavje oziroma skozi češko-moravski prostor. V začetku 7. stoletja se pojavijo Slovani skupaj z Avari tudi na območju vzhodno od Italije in severno ali vzhodno od Istre. Leta 599/600 so v virih sicer omenjeni le Slovani, medtem ko ni omemb, da bi v omenjenih spopadih sodelovali tudi Avari. So pa Avari omenjeni v spopadih okrog leta 602/603: takrat so namreč Langobardi skupaj z Avari in Slovani plenili po Istri, ki je bila v rokah vzhodnorimskega cesarstva.⁵⁵ Poleti 603 je kagan langobardskemu kralju Agilulfu celo poslal v pomoč Slované, ki so potem oblegali in slednjič 21. avgusta zavzeli Kremono.⁵⁶ Pač pa so okrog leta 611 Slovani spet sami plenili po Istri.⁵⁷ Vendar omenjeni podatek ne dokazuje, da so bili zgornjesavski Slovani v tem obdobju neodvisni od Avarov, saj je okrog leta 610 kagan *Venetarium fines ingressus*.⁵⁸ Pri napadu na Benečijo, pri katerem pa v Diakonovi Zgodovini Langobardov ni zaslediti podatka, da bi v njem sodelovali tudi Slovani, jih je pot verjetno vodila skozi ozemlje današnje Slovenije (podobno pot so Avari najverjetneje ubrali tudi pri

⁵¹ PD HL IV 7.

⁵² PD HL IV 10.

⁵³ Podobno meni tudi Josip Mal, *Probleme* (kot v op. 50), str. 18. Na drugi strani Karl Bertels, *Carantania* (kot v op. 23), str. 95 in 97, meni, da je bila *Sclaborum provincia* (ki jo umešča v Vzhodne Alpe) nekakšen avarski »protektorat« v katerem naj bi bivali – v razmerju do Avarov – polavtonomni oziroma relativno avtonomni Slovani, ki naj bi bili sicer Avarom dolžni pomagati v vojni in jim dajati tribut. Po letu 626 naj bi bili Slovani v Vzhodnih Alpah popolnoma samostojni. Karl Bertels, prav tam, str. 93 in 95, tudi meni, da naj bi bili Avari okr. 595 (tudi zaradi težav z bolj napadalnim vzhodnorimskim cesarstvom pod vodstvom cesarja Mavricija) bolj zainteresirani za ozemeljsko celovitost svoje zahodne meje; poleg tega naj bi bila, zaradi odpovedi Slovanov leta 592, nujna prisotnost kagana.

⁵⁴ PD HL IV 11.

⁵⁵ PD HL IV 24. Josip Mal, *Probleme* (kot v op. 50), str. 21, meni, da so v tem napadu sodelovali le Avarom podrejeni panonski Slovani. Tudi Karl Bertels, *Carantania* (kot v op. 23), str. 97, meni, da ne gre za Slované, ki so naselili Vzhodne Alpe (*Sclaborum provincia*), temveč verjetno za Slované, ki so bile naseljeni bližje jedru avarske države. Vendar – za razliko od Mala – ne zgolj za panonske Slované, ampak nasploh za Slované iz neposrednega sosedsstva Italije, tj. morda celo iz Kranjske. Slovani iz Kranjske bi bili lahko po Bertelsovem mnenju tisti Slovani, ki so sodelovali pri obleganju Kremone in plenjenju Istre leta 611: gl. op. 56 in 57.

⁵⁶ PD HL IV 28.

⁵⁷ PD HL IV 40.

⁵⁸ PD HL IV 37.

naslednjem vdoru v Furlanijo okrog leta 663).⁵⁹ Glede razmerja zgornjedravske Slovanov do Avarov, bi lahko datiranje poročila iz Zgodovine Langobardov, da je *mortuo Tassilone duce Baioariorum, filius eius Garibaldus in Agunto a Sclavis devictus est, et Baioariorum termini depraedantur*,⁶⁰ v leto 610 ali nekaj bližnjih naslednjih let nakazovalo neodvisnost zgornjedravske Slovanov do Avarov še pred protiavarskim uporom leta 623. Isto možnost bi nakazovalo tudi datiranje poročila iz Diakonove Zgodovine Langobardov, češ, da sta Taso in Kako, ki sta prevzela oblast v furlanskem vojvodstvu po smrti vojvode Gisulfa okrog leta 610 v že omenjenem napadu Avarov, *suo tempore Sclavorum regionem quae Zellia appellatur usque ad locum qui Medaria dicitur possiderunt*,⁶¹ v čas pred letom 623, saj so bili omenjeni ziljski Slovani pred podreditvijo furlanskim vojvodam verjetno neodvisni od Avarov.⁶²

Alternativna hipoteza naselitve Slovanov v vzhodnoalpski prostor

Sam sem prepričan, da je poleg Grafenauerjeve hipoteze možna tudi druga, alternativna hipoteza o naselitvi Slovanov v vzhodnoalpski prostor, ki bi se ujemala zlasti z jezikoslovnimi dognanji in analizo toponimov (npr.: slovenska jezikovna podlaga je severnoslovanskega tipa, prevlada »zahodnoslovanske« oblike orodnika ednine imen ženskega spola, pogostost krajevnih imen /toponimov/, ki se navezujejo na besedo vas, odsotnost krajevnih imen s končnico *-itjo*, neobstoj izvornih slovenskih priimkov s končnico *-ovič/evič* oziroma *-ovič/evič*, ki so sicer značilni za vzhodne Slovane in srbohrvaški del južnih Slovanov itn.), z nekaterimi arheološko-antropološkimi raziskavami ter tudi z domnevo, da so besedo kosez – ki je v veliki meri značilnost zgolj alpskih Slovanov – prevzeli od panonskih Germanov zahodnoslovanski obdonavski Slovani v 6. stoletju, prav tako pa tudi z dejstvom, da imamo trdne nesporne podatke o bojih s Slovani v širšem vzhodnoalpskem prostoru – kljub temu, da so bili za Slovane značilni globoki in siloviti plenilski pohodi – šele v letih 599/600. Strinjam se, da je prišlo do naselitve Slovanov v vzhodnoalpski prostor s smeri iz severa proti jugu, vendar bi naselitveni val časovno umestil šele v obdobje 595–599/600.⁶³ V tem valu so Slovani po moji

⁵⁹ Zgornjesavski Slovani bi lahko bili v tem obdobju neodvisni od Avarov le, če bi držalo mnenje Josipa Mala, da je bila avarska vpadna pot v Italijo na črti *Siscia-Tarsatica-Aquileia*. Gl. zlasti Probleme (kot v op. 50) na str. 11–25. Josip Mal je tezo o omenjeni vpadni poti predstavil že v času polemike z Ljudmilom Hauptmannom v zgodnjih dvajsetih letih prejšnjega stoletja v članku Epilog k staroslovenski svobodi, Čas, XVII, 1923, str. 339. Vsekakor je Malova teza zanimiva in jo ne smemo preveč zlahka odpraviti. Omogočanje prehoda lahko nakazuje ali podrejenost in odvisnost ali zgolj zavezništvo.

⁶⁰ PD HL IV 39. Grafenauer je omenjene spopade postavil v čas po letu 626 (gl. op. 23). Prevod: »Po smrti Tasila, bavarskega vojvode, so njegovega sina Garibalda v spopadu pri mestu Agunt premagali Slovani in opustošili bavarsko ozemlje.«

⁶¹ PD HL IV 38. Bogo Grafenauer, Opombe k PD HL, str. 192, op. 66, meni, da furlanski Langobardi takoj po težkem porazu okrog leta 610 niso mogli iti v osvajanje proti Slovanom. Grafenauer se tudi strinja z Milkom Kosom, ki je omenjeno osvajanje furlanskih Langobardov postavljal v obdobje med letoma 623 (čas protiavarskega upora) in 626 (leta 626 sta namreč bila Taso in Kako umorjena [gl. PD HL IV 38]).

⁶² Prim. z Karl Bertels, Carantania (kot v op. 23), str. 99, ki meni, da je langobardsko podreditev ziljskih Slovanov omogočila ošibitev avarske moči oziroma vsaj določen *Machtvakuum* v Vzhodnih Alpah.

⁶³ Morebitna šibka točka moje datacije so izsledki arheoloških izkopavanj na območju Prekmurja, ki nakazujejo možnost, da so Slovani na tem območju bivali že v drugi polovici 6. stoletja, kar seveda oporeka moji hipotezi, čeprav jo ne izključuje popolnoma, saj je datacija najdb v veliki meri zgolj okvirna: gl. Irena Šavel, Zgodnjerednjeveški objekt (kot v op. 42), str. 16, ki je – s pomočjo primerjave s podobnim gradivom iz staroslovanskega najdišča v Nitri – najdene (slovanske) posode z najdišča Pod Kotom – jug pri Krogu časovno umestila v čas od sredine 6. do konca 7. stoletja; Branko Kerman, Staroslovanska naselbina (kot v op. 42), str. 26, je izbor slovanske lončenine z najdišča Kotare – baza pri Murski Soboti časovno opredelil v konec 6. in 7. stoletje; Georg Tiefengraber, Krog-Žabnjek, najdišče iz zgodnjega 7. stoletja pri Murski Soboti, v: Zgodnji Slovani, str. 34–35, ki najdeno zgodnjerednjeveško keramiko

hipotezi naselili prostor med Donavo in Alpami in vzhodnoalpski prostor, tj. zgornje toke Aniže, Mure, Drave in Save. Mogoče bi bilo bolj kot o enem samem valu ustrezneje govoriti o večih valovih zahodnih Slovanov, ki so se v omenjenem časovnem obdobju konec 6. stoletja zvrstili drug za drugim. Vsekakor pa je moral biti prvi val zadosti močan, da je vojaško zasedel vzhodnoalpski prostor, medtem ko so bili drugi valovi večinoma zgolj naselitveni valovi na že zasedeno ozemlje.⁶⁴ Odprto ostaja tudi vprašanje točne smeri naselitve zahodnih Slovanov

okvirno časovno umesti v obdobje od konca 6. stoletja do najpoznejše prve polovice 8. stoletja oziroma v obdobje od konca 6. stoletja do zgodnjega 7. stoletja (pri tem Georg Tiefengraber ne izključuje možnosti, da gre za ostanke izdelkov romaniziranega prebivalstva); Mitja Guštin in Georg Tiefengraber, *Oblike in kronologija zgodnjerednjeveške lončenine na Novi tabli pri Murski Soboti*, v: *Zgodnji Slovani*, str. 49, sta najdene pekače na podlagi tipoloških primerjav in radiokarbonske analize časovno umestila v konec 6. stoletja in v 7. stoletja; ista, prav tam, str. 58–61, sta najdeno lončenino, na podlagi primerjav in s pomočjo radiokarbonske analize vzorcev oglja iz nekaterih zemljank in jam, časovno umestila v obdobje 563–596 (letnica 596 kljub vsemu dopušča možnost pravilnosti moje hipoteze o naselitvi po letu 595, op. p.); Ivan Tušek, *Poznoantična in zgodnjerednjeveška lončenina z najdišča Pod Kotomcesta*, v: *Zgodnji Slovani*, str. 38, pa najdeno slovansko lončenino datira v 7. stoletje. Na drugi strani pri arheoloških izkopavanjih drugod po Sloveniji ni slovanskih najdb, ki bi jih lahko umestili v 6. stoletje: gl. Slavko Ciglenečki in Mira Strmčnik Gulič, *Sledovi zgodnje slovanske poselitve južno od Maribora*, v: *Zgodnji Slovani*, str. 75, ki pri v članku navedenih najdiščih predlagata preliminarno datacijo v 7.–9. stoletje, saj naj ne bi bilo nikakršnih zanesljivih elementov za 6. stoletje; Peter Turk, *Dragomelj – zgodnjerednjeveška naselbina*, v: *Zgodnji Slovani*, str. 82, najdbe okvirno datira v obdobje med 7. in 9./10. stoletjem; Matjaž Novšak, *Podgorica pri Ljubljani*, v: *Zgodnji Slovani*, str. 92, osamljeno zemljanko in najdeno staroslovansko gradivo, na podlagi radiokarbonske datacije, okvirno postavi v prvo polovico 7. stoletja. Gl. tudi Christoph Gutjahr, *Pregled raziskav zgodnjerednjeveške keramike na Štajerskem*, v: *Zgodnji Slovani*, str. 148–149: slovansko keramično gradivo iz St. Ruprechta ob Rabi (okraj Weiz), ki leži približno 20 km severovzhodno od Gradca (St. Ruprecht ob Rabi je, z ozirom na keramično gradivo, najpomembnejše najdišče iz starejše faze zgodnjega srednjega veka), je s pomočjo radiokarbonskih datacij časovno umeščeno v 7./8. stoletje.

⁶⁴ Obstajajo tudi teze, da slovanski val oziroma valovi v Vzhodne Alpe (mišljeno je zlasti območje Notranjega Norika) niso bili naselbinsko gibanje, temveč vojaška zasedba območja v povezavi z nadrejeni avarskimi interesi. Gl. Erik Szameit, *Zum archäologischen Bild* (kot v op. 24), str. 507–547, zlasti str. 516–522, ki je takšno tezo postavil na podlagi ohranjenih zgodovinskih vesti in pičlega obsega materialnih virov, ki naj bi kazali, da ni mogoče obširno opisati slovanskega naseljevanja v Vzhodne Alpe (Szameit se je pri postavljanju te hipoteze oprl tudi na Jaroslava Šašla, *Der Ostalpenbereich* [kot v op. 24], str. 822: ni nespornih arheoloških dokazov za prisotnost Slovanov v Vzhodnih Alpah v 6. in 7. stoletju.). Erik Szameit tudi meni, da »slavizacija« v Vzhodnih Alpah živečega prebivalstva ni bila posledica izrinjenja staroselcev in množičnega priseljevanja Slovanov, temveč je izhajala iz prežemanja ljudi s slovansko oblastjo. Zato na številnih območjih Vzhodnih Alp ni prišlo do zamenjave prebivalstva, ampak do zamenjave jezika. Erik Szameit se tukaj opira na tezo Walterja Pohla, da so staroselci prevzeli slovanski *Lebensweise* oz. *Lebensmodell* (gl. Walter Pohl, *Die Awaren und ihre Beziehungen zu den Slawen*, v: *Slovenija in sosednje dežele I*, str. 350–351). Slovanski način življenja in gospodarjenja naj bi bil bolj prilagojen gospodarskim in družbenim danostim tistega časa, zato je morda bolj ustrezal avtohtonemu prebivalstvu kot dotedanje, predvsem na sužnjelastništvu temelječe poznoantične družbene oblike. Erik Szameit, prav tam, str. 518, tudi meni, da ni dokazov za t.i. slovansko »demografsko eksplozijo« v zgodnjem srednjem veku. Nasprotno meni Andrej Pleterski, *Etnogeneza Slovanov*, Ljubljana, str. 12–20. Andrej Pleterski zagovarja tezo o slovanski zgodnjerednjeveški demografski revoluciji. Prav tako meni, da so Slovani na splošno množično zavzemali nove pokrajine, pri čemer so po številu presegali staroselce (k hipotezi o večji številnosti Slovanov v razmerju do staroselcev se nagibam tudi sam, op. p.). Podobne hipoteze (ne pa tudi enake Szameitovi hipotezi) o močnem vplivu keltoromanskih staroselcih (in hkratnem manjšanju tako števila kot pomena Slovanov v Karantaniji) na ozemlju bivšega (zlasti Notranjega) Norika je postavljal že Hermann Braumüller, *Noriker* (kot v op. 21), str. 21–31. Še pred njim pa Eberhard Kranzmayer (nanj se je Braumüller precej oprl, op. p.), *Ethnologische Beiträge zur Entstehung des karantanischen Herzogtums*, Carinthia I, 115, 1925, str. 65–72, zlasti str. 68–70. O vprašanju razmerij med Slovani in staroselci gl. tehtno besedilo Boga Grafenauerja, *Kontinuität in vprašanje slovenskega srečanja s staroselci (Vlahi)*, v: *Zgodovina Langobardov*, str. 342–375, ki je precejšnja opora tezi, da je število Slovanov presegalo število staroselcev. Prim. s Tone Cevc, *Genese der slowenischen Volkskultur*, Slovenija in sosednje dežele I, str. 559–580. Gl. tudi Franz Glaser, *Der Untergang der Antike* (kot v op. 21), str. 207–208: na obstoj krščanstva in s tem na prisotnost Romanov v Karantaniji naj bi kazal le napis diakona Nonosa (skupaj z relikvijami) iz zgodnjerednjeveške samostanske cerkve iz druge polovice 8. stoletja. Nikjer naj ne bi bilo zaslediti pojavov, da bi na območju Karantanije zgodnjekrščanske cerkve nasledile nove zgradbe (drugače naj bi bilo na Vzhodnem Tirolskem). Prim. s Sabine Ladstätter, *Von Noricum Mediterraneum zur Provincia Scilaborum: Die Kontinuitätsfrage aus archäologischer Sicht*, v: *Slovenija in sosednje dežele I*, str. 219–240, zlasti str. 229–233: na podlagi izkopavanj na Sv. Hemi na južnem Koroškem naj bi bilo potrjeno, da so slovanski naseljenci (najdena je

oziroma severnega vala. Možno je, da so se Slovani iz Podonavja v vzhodnoalpski prostor naselili v smeri Podonavje-Vzhodne Alpe-vzhodna meja Italije; torej po starih rimskih cestah skozi Alpe proti jugu. Po tej poti je Odoaker leta 487 popeljal svojo vojsko proti Donavi, da bi se spopadel z Rugijci. Tudi drugi bojni pohod Odoakrove vojske zoper rugijsko državo onkraj Obrežnega Norika, ki ga je leta 488 vodil Hunulf, je najverjetneje šel po isti poti. Prav tako so se po tej poti Romani iz Obrežnega Norika skupaj s Hunulfovo vojsko umaknili v Italijo. Nenazadnje je skoraj zanesljivo isto pot skozi Vzhodne Alpe proti Italiji ubrala tudi Hildekiso va vojaška odprava, v kateri so sodelovali tudi obdonavski Slovani. Vendar je možno tudi, da je zahodnoslovanski val iz severa najprej prodr l v Panonijo in se od tu usmeril proti zahodu v Vzhodne Alpe.⁶⁵ Dokončnega odgovora ni možno dati, seveda pa prav tako obstaja možnost, da so se severni Slovani naselili v vzhodnoalpski prostor po obeh omenjenih smereh.

Nesporno je, kot nam pričajo Prokopijeva poročila, da so Slovani v obdobju do 540-tih let naselili ozemlje današnje Slovaške in Moravske in tudi del ozemlja ob srednjem toku Donave, medtem ko je bolj sporno in nejasno, kdaj so Slovani prodrli čez Donavo, na ozemlje bivšega Obrežnega Norika vzhodno od Aniže oz. Travne (sam se veliko bolj nagibam k domnevi, da so Slovani šele sredi zadnjega desetletja 6. stoletja prodrli čez Donavo). Kot vemo, so Franki v letih 536–537 zasedli ozemlje Recije in Norika (seveda brez »mesta Norik«: območje Celeje in Poetovione), prav tako vemo, da je vzhodnorimsko cesarstvo ozemlje Notranjega Norika oz. zgornjega Podravja zoper pridobilo, ali v letih 561/562 ali pozneje. Nejasna je usoda bivšega Obrežnega Norika, vendar menim, da je možno, da so bili najprej (od 536/537) njegovi politični gospodarji Franki; pozneje, po umiku Frankov, pa bi lahko svojo oblast nad Obrežnim Norikom vzpostavili Bavarci. Na drugi strani ni mogoče popolnoma izključiti možnosti, da so Bavarci, kot morebitni frankovski zavezniki oz. Frankom podrejeno ljudstvo, vzpostavili oblast nad bivšim Obrežnim Norikom že okr. 536/537. Seveda omenjenih domnev in ugibanj glede Obrežnega Norika ni mogoče podkrepiti z viri. Pri Teudebertovem zavzemanju vzhodnoalpskih pokrajin, ki so jih Ostrogoti odstopili Frankom, sicer Bavarci (*Baioarii*) niso omenjeni (etnogeneza Bavarcev oziroma oblikovanje ljudstva Bavarcev se je najverjetneje izvršilo v začetku 6. stoletja na predalpskem ozemlju južno od Donave)⁶⁶, kar pa ne izključuje možnosti, da so – tako zaradi zemljepisne bližine kot zaradi podrejenosti Frankom – vojaško sodelovali v njegovih pohodih v alpskih področjih, čeprav viri o tem molčijo. Možno je tudi, da so Bavarci po letu 568 pridobili oblast nad Notranjim Norikom oziroma nad zgornjedravsko dolino (v nasprotnem primeru bi verjetno morala v obdobju od leta 568 do obdobja, ko naj bi po Grafenauerjevi tezi prišlo do naselitve Slovanov, obstajati nekakšna samostojna država oziroma samostojna politična organizacija romanskih staroselcev na ozemlju Notranjega Norika). Menim tudi, da je možno, da se dokaz za trditev o bavarski zasedbi Obrežnega Norika (že od 536/537?) do okrog 595 in Notranjega Norika od okrog 568 do okrog leta 595–598 »skriva« v Diakonovi Zgodovini Langobardov. Kot vemo, je bil pomemben Diakonov vir za dogodke v vzhodnoalpskem prostoru do leta 612 kronika, ki jo je

bila keramika praškega tipa) prebivali v posameznih cerkvenih prostorih, ki so jih uredili kot bivališča. Ker so na istem območju našli tudi keramiko, ki naj bi pripadala Romanom, Sabine Ladstätter zapiše (gl. prav tam, str. 233), da je s tem za območje Notranjega Norika prvič arheološko izpričana poselitvena navzočnost preostalih Romanov po naselitvi Slovanov. Gl. tudi Slavko Ciglenečki in Mira Strmčnik Gulič, Sledovi (kot v op. 63), str. 72, kjer omenjena arheologa ugotavljata, da se zgodnje slovanske naselbine z zemljankami, ki so bile odkrite na slovenskih tleh, ostro razlikujejo od poznoantičnih naselbin, kjer so še v 6. stoletju prevladoval zidane stavbe ali pa kvalitetno grajene stavbe iz lesenih brun.

⁶⁵ Podobno Fran Ramovš, *Kratka zgodovina* (kot v op. 4), str. 94. Omenjeno hipotezo bi lahko oprli tudi na izsledke arheoloških izkopavanj na območju Prekmurja.

⁶⁶ O vprašanju t.i. etnogeneze zgodnjerednjeveških Bavarcev gl. Herwig Wolfram, *Grenzen* (kot v op. 24), str. 281–290 in isti, *Salzburg* (kot v op. 24), str. 22–27.

napisal Sekund (*Secundus*) iz Tridenta. Sekund je bil opat enega od samostanov v Tridentu ali njegovi okolici⁶⁷ in je umrl leta 612. Tudi Diakonovo poročilo o obisku langobardskega kralja Avtarija (*Authari*) na Bavarskem leta 588 je verjetno nastalo na podlagi Sekundove kronike. Pri Diakonovem poročilu o omenjenem obisku je zanimiv stavek, ki navaja dežele, na katere meji *Noricorum provincia*, v kateri biva bavarsko ljudstvo: *Noricorum siquidem provincia, quam Baioariorum populus inhabitat, habet ab oriente Pannoniam, ab occidente Suaviam, a meridie Italiam, ab aquilonis vero parte Danuvii fluenta*.⁶⁸

Pri razlagi omenjenega stavka po mojem obstajata dve možnosti. Prva možnost je, da Diakonov opis ustreza mejam Bavarske iz obdobje druge polovice 8. stoletja, torej obdobja, ko je Pavel Diakon napisal svojo zgodovino Langobardov.⁶⁹ Sicer bi bilo v tem primeru malce presenetljivo, da ni omenjena Karantanija, ki jo je Pavel Diakon poznal in ki jo prvič omenja v zvezi z dogodki iz obdobja okrog 663. Sicer je možno, da je Pavel Diakon Karantanijo preprosto prištel k provinci Norikov oziroma Bavarski. Nenazadnje niti v seznamu langobardskih sosed v Rathisovem zakonu iz leta 746 ([IX... *Roma, Ravenna, Spoleti, Benevento, Francia, Baioaria, Alamannia, Ritas aut in Avaria*])⁷⁰, s katerim je omenjeni langobardski kralj skušal doseči nadzor nad pošiljanjem odposlancev v tujino, nista omenjeni niti Karantanija niti Karniola. Karantanija je bila tako za Langobarde leta 746 zgolj del Bavarske, Karniola pa le del Avarije, čeprav nam na drugi strani omenjeni seznam lahko dokazuje zgolj to, da v tem času niti Karantanija niti Karniola nista mogli voditi samostojne zunanje politike oziroma sprejemati odposlancev neodvisno od volje Bavarcev oziroma Avarov. Kar pa seveda ne izključuje možnosti, da sta kot ozemeljski organizacijski enoti – sicer podrejeni Bavarcem (v primeru Karantanije) oziroma Avarom (v primeru Karniole⁷¹) – z določeno lastno identiteto (kar je še zlasti veljalo za Karantanijo), obstajali tudi v tem obdobju oziroma v obdobju, ko je Pavel Diakon pisal Zgodovino Langobardov. Gledano s tega zornega kota je manj verjetno, da bi Pavel Diakon Karantanijo preprosto prištel k provinci Norikov oziroma Bavarski,⁷²

⁶⁷ Herwig Wolfram, *Grenzen* (kot v op. 24), str. 100.

⁶⁸ PD HL III 30. Prevod: »Provincia Norikov, kjer prebiva bavarsko ljudstvo, meji namreč na vzhodu na Panonijo, na zahodu na Swebijo, na jugu na Italijo, na severu pa na reko Donavo.« Sicer je ime *Suavia* poznal že ostrogotski zgodovinpisec Jordanes: Iordanis, *De origine actibusque Getarum* LIII (ed. Žiga Šmit), Ljubljana 2006 (=Iordanes, *Getica*). Jordanes je v istem delu tudi zapisal etnonim *Baibari* (Bavarci): gl. Iordanes, *Getica* LV. O prvih omembah etnonima Bavarci gl. tudi Herwig Wolfram, *Salzburg* (kot v op. 24), str. 22.

⁶⁹ Herwig Wolfram, *Grenzen* (kot v op. 24), str. 20: Pavel Diakon naj bi Zgodovino Langobardov napisal v zadnjem desetletju 8. stoletja, verjetno pred letom 796.

⁷⁰ Citat po Bogo Grafenauer, *Ustoličevanje* (kot v op. 1), str. 508.

⁷¹ Pavel Diakon (PD HL VI 52) omenja, v povezavi z dogodki iz prve polovice osmega stoletja, ime *Carniola*. *Carniola* je bila *Sclavorum patria*. Glede vprašanja Karniole in Karniolcev gl. tudi Peter Štih, *Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku*, v: Zbornik Brižinski spomeniki, SAZU, Dela 45, str. 13–26, zlasti str. 15, in isti, *Strukture današnjega slovenskega prostora v zgodnjem srednjem veku*, v: Slovenija in sosednje dežele I, str. 355–394, zlasti str. 363–368 in 372–375.

⁷² V listini Karla Velikega iz leta 811, v kateri je omenjeni vladar razsodil v sporu med oglejskim patriarhatom in salzburško nadškofijo za primat nad Karantanijo, je uporabljen termin *Karantana provincia* (Franc Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 2. knjiga (801–1000), Ljubljana 1906, [=Gradivo II], št. 37). Nasploh je prva poročila o Karantaniji oziroma Karantancih (tj. poročila, ki uporabljajo ta termina) najti v virih, ki so nastali na italijanskih tleh: *Carantanum* (PD HL V 22) in *Carontani* (Gradivo I, št. 182). Pri omembi etnonima *Carontani* (v Kozmografiji anonimnega geografa iz Ravenne) velja omeniti, da je po mnenju Herwiga Wolframa (gl. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*: Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantien und Pannonien, Wien-Köln-Graz 1979, str. 76, op. 10 in Salzburg [kot v op. 24], str. 74) poznejša interpolacija iz časa okr. leta 800, medtem ko Karl Bertels, *Carantania* (kot v op. 23), str. 117, nasprotno meni, da etnonim *Carontani* najverjetneje ni poznejša interpolacija. Omeniti tudi velja, da – razen pri Pavlu Diakonu – v virih, ki so nastali na italijanskih tleh ni najti enačenja/povezovanja niti med Norikom in Bavarsko (gl. op. 95) niti med Karantanijo in Norikom (razen, če je samooznaka *Noricus* povezana s krajem bivanja misijonarja Blancidija v Karantaniji; v tem primeru bi šlo za enačenje Karantanije in Norika: gl. op. 101 in 102). V virih o pohodu zoper Ljudevita leta 820 so

čeprav tega seveda ni mogoče popolnoma izključiti. Še manj verjetno je, da bi Pavel Diakon prištel Karantance k *populus Baioariorum* oziroma, da moramo omenjeni izraz razumeti »polietnično«. ⁷³ Čeprav je Pavel Diakon zgolj tukaj omenil *populus Baioariorum*, drugje – ko govori o Bavarcih – vedno uporabi oznaki *Baioarii* ali *gens Baioariorum*, menim da ni namenoma uporabil termina *populus* zato, da bi vanj – poleg romanskih/romaniziranih staroselcev oziroma Norikov – vključil tudi Karantance oziroma območje Karantanije in tamkajšnji *gens Sclavorum*. Po mojem obstaja tudi možnost, da se termin *populus* zgolj navezuje na termin *provincia* (*provincia-populus*, tj. *provincia* in njen *populus*). Nenazadnje Pavel Diakon v istem poglavju (sicer implicitno) omenja Bavarce kot *gens* (omenjeno je, da kralj Avtari v času obiska ni bil *a nullo illius gentis* [to je od Bavarcev, op. p.] *cognosceretur*⁷⁴). Možna je tudi razlaga, da je Pavel Diakon pri omembi sosed province Norikov preprosto izpustil Karantanijo zgolj zato, da je bil tako možen običajni opis meja dežel, ki ga zasledimo v zgodnjesevrednejskih virih: štiri sosednje dežele, ki se ujemajo s štirimi stranmi neba (kar seveda pomeni, da bi bila Karantanija v tem primeru, kot peta oziroma šesta bavarska sosedja, preprosto »odveč«; nenazadnje Pavel Diakon prav tako ni omenil Recije, ki je bila zahodna bavarska sosedja). Pri takšni razlagi bi bila z bavarsko mejo s Panonijo (*ab oriente Pannoniam*) mišljena le vzhodna meja Bavarske z (avarsko) Panonijo na območju Podonavja.

Možna je tudi drugačna razlaga zgoraj omenjenega stavka o mejah province Norikov v kateri biva bavarsko ljudstvo oziroma celotnega poglavja o Avtarijevem obisku, v katerem nasploh mrgoli etnonimov (etničnih imen) in etno-horonimov (imen dežel, ki se navezujejo na etnična imena). Ne moremo namreč popolnoma izključiti možnosti, da je Pavel Diakon preprosto povzel (ali celo – v veliki meri – prepisal) Sekundov opis meja province Norikov iz njegove kronike, ne da bi ga (docela) prilagodil in uskladal z dejanskim stanjem v poznejšem času in še zlasti s stanjem iz druge polovice 8. stoletja. V tem primeru bi bilo možno, da je okrog leta 588 v okvir bavarske države spadalo tudi območje bivšega Norika, tako Obrežnega kot Notranjega (seveda brez »mesta Norik«). Menim, da moji domnevi o Diakonovem dobeseđenem prepisu poročila o Avtarijevem obisku pritruje tudi zelo verjetna domneva, da bi Pavel Diakon, v primeru, ko bi vsebino Sekundovega stavka le povzel in ga pri tem obenem uskladal z dejanskim stanjem v času pisanja njegove Zgodovine Langobardov oziroma s poznejšim stanjem po letu 595, moral omeniti vsaj *Carantanum*, ki se je pozneje razprostiral na ozemlju bivšega Norika in ga Pavel Diakon omenja v zvezi z dogodki iz obdobja okrog leta 663, ko je Arnefrit, sin furlanskega vojvode Lupa *fugit ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum*.⁷⁵ Opaziti je, da je za Pavla Diakona značilno, da velikokrat ostaja zvest že zastarelim zemljepisnim opisom oziroma pojmom.⁷⁶ Pri tem ne mislim le na

omenjene tudi »Noriške Alpe« (Julijske Alpe in območje Krasa), ki niso povezane niti s Karantanijo (*Carantanorum provincia*) niti z Bavarsko: ... *quorum unus de Italia per Alpes Noricas, alter de Saxonia per Carantanorum provinciam*... (Gradivo II, št. 61). Več ali manj se strinjam z mnenjem Ernsta Klebla, *Das Fortleben des Namens »Noricum« im Mittelalter*, Carinthia I, 146, 1956, str. 481 in 492, da je bila oznaka Karantanija mogoča le, če je prej oznaka Norik dobila drug pomen.

⁷³ Nasploh Pavel Diakon jasno loči med Bavarci in Slovani. Podobno jasno etnično razpoznavnost med njima najdemo npr. tudi v Fuldskih analih (*Annales Fuldenses*) s konca 9. stoletja, v katerem pisec vira jasno loči med »Noriki« (v tem primeru Bavarci) in Karantanci oziroma karantanskimi Slovani: ... *Arnolfus cum manu valida Noricorum et Sclavorum supervenit*... (Gradivo II, št. 280).

⁷⁴ PD HL III 30.

⁷⁵ PD HL V 22. Prevod: »Arnefrit je zbežal k Slovanom v Karnuntum, ki ga napačno imenujejo Karantanum.«

⁷⁶ Gl. Karl Bertels, *Carantania* (kot v op. 23), na str. 108, zapiše, da je Pavel Diakon večinoma povzemal termine svojih virov brez nadaljnjih pojasnil. Karl Bertels, prav tam, str. 114, poudarja, da Pavel Diakon v Zgodovini Langobardov ni aktualiziral zastarelih terminov svojih virov kot mnogi drugi avtorji oziroma nove termine ni projiciral v starejša obdobja: tako npr. Pavel Diakon terminov *Carantanum* ali *Carniola Sclavorum patria* ni uporabil pri opisu dogodkov povezanih s Slovani v obdobju med koncem 6. stoletja in začetkom 8. stoletja. (Kar je dokaj močna opora

njegovo bežno »etimološko« polemiko o izvoru oziroma popačenju zemljepisnega pojma *Carnuntum* v *Carantanum* (Karantanija)⁷⁷, ampak tudi na njegovo navajanje seznama provinc Italije (od 14. do 24. poglavja druge knjige Zgodovine Langobardov), ki ga je v veliki meri povzel po »Katalogu provinc Italije« (*Item de provinciis Italiae*), ki naj bi bil sestavljen v 7. in 8. stoletju v severnoitalijanskem samostanu Bobbio.⁷⁸ Pri tem je povzel tudi stavek: *Inter hanc et Suaviam, hoc est Alamannorum patria, quae verosus septemtrionem est posita, duae provinciae, id est Retia prima et Retia secunda; inter Alpes consistunt; in quibus proprie Reti habitare noscuntur.*⁷⁹ Ta opis je bil že zastarel v času druge polovice 8. stoletja, saj se je ime Recija do obdobja Diakonovega življenja že zožilo le na Prvo Recijo (*Raetia I*) oziroma zgolj na alpski del Prve Recije,⁸⁰ kar jasno izpričuje tudi seznam langobardskih sosed iz leta 746, saj se je v obdobju okrog 591–614 na alpskem ozemlju Prve Recije začela oblikovati svojevrstna cerkvena država, t.i. Churska Recija (nem. Churrätien)⁸¹, medtem ko je alpsko področje Druge Recije (*Raetia II*) leta 591 prišlo v okvir bavarske države.⁸² Pozneje se je na alpsko ozemlje Druge Recije (današnja Tirolska, tako severno kot južno od Brennerja) preneslo ime Norik.

Sicer Pavel Diakon prvič omenja Norik v 19. poglavju prve knjige Zgodovine Langobardov, v poročilu o Odoakrovih bojih z Rugijci: *Qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii ripam incolebat, quam a Norici finibus idem Danubius separat. In his Noricorum finibus beati tunc erat Severini coenobio.*⁸³ V prvem stavku se pri Pavlu Diakonu edinkrat pojavi horonim *Noricum* v obliki *finis Norici* (dežela Norik), saj je za Pavla Diakona značilno, da večinoma uporablja etno-horonim *Noricorum finis* (dežela Norikov) oziroma (enkrat samkrat) *Noricorum provincia*; torej ime dežele izpeljuje iz etnonima *Norici* (Noriki oziroma Noričani). Sicer je v omenjenem poglavju Pavel Diakon tudi zapisal, da je na drugi strani dežele Norik, torej

domnevi, da so termini, ki se pojavljajo v PD HL III 30 [*Baioaria, Noricorum finis, Noricorum provincia, Baioariorum populus, Suavia...*] in v PD HL IV 7 [*Sclaborum provincia*] izvirno Sekundovi, op. p.).

⁷⁷ Karl Bertels, *Carantania* (kot v op. 23), str. 108, domneva, da je Pavel Diakon menil, da so Slovani z imenom *Carantanum* popačili pravilni izraz *Carnuntum* (ki ga je Pavel Diakon poznal iz antičnih virov), zato je skušal »popraviti« njihovo napako.

⁷⁸ Gl. Bogo Grafenauer, Opombe k PD HL, str. 91, op. 57. Nasprotno Ernst Klebel, *Das Fortleben* (kot v op. 72), str. 482, omenjeni katalog datira v 6. stoletje.

⁷⁹ PD HL II 15. Izvirni opis iz *Item de provinciis Italiae* se glasi: *Inter hanc et Alamannorum patriam due provincie sunt, id est Reptia prima et Reptia secunda, inter Alpes consistunt; in quibus proprie Reti habitare noscuntur.* (Objavljeno v: Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* [ed. G. Weitz/, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, Hannoverae 1878*], str. 243.) Torej je Pavel Diakon opisu dodal ime *Suavia*, ki ga je sredi 6. stoletja uporabil že Jordanes in (po moji domnevi) pozneje tudi Sekund.

⁸⁰ Antično ime Recija je bilo po zlomu zahodnega rimskega cesarstva iz predalpskega območja zelo kmalu »pregnano« (podobno, čeprav občutno manj silovito, se je dogajalo tudi imenu Norik v predalpskem območju: gl. op. 83), saj je bila »die Vita Severini die letzte Quelle, die auch donauländisches Gebiet mit dem Raeter-Namen bedachte.«: gl. Herwig Wolfram, *Salzburg* (kot v op. 24), str. 86–87. Pri tem je Herwig Wolfram, prav tam, str. 87, opozoril na dve morebitni izjemi: tako obstaja »die Möglichkeit, den Landschaftsnamen des Nördlinger Ries von Raetien abzuleiten«; prav tako je neka »aus Alemannen rekrutierte Eliteeinheit ... trug den Namen *R(a)etobarii*, 'Männer aus Raetien'«.

⁸¹ Ernst Klebel, *Das Fortleben* (kot v op. 72), str. 488. Gl. tudi Herwig Wolfram, *Grenzen* (kot v op. 24), str. 100–102.

⁸² Tako je bil leta 591 sabenski škof Ingenuin še *episcopus secundae Raetiae* (citat po Ernst Klebel, *Das Fortleben* [kot v op. 72], str. 483). Gl. tudi Herwig Wolfram, *Grenzen* (kot v op. 24), str. 77 in 79: Leta 591 je bil sklenjen mir med Langobardi in Franki. V povezavi s tem mirom je staronoriški Pustertal in recijsko območje južno in severno od Brennerja odtelej vojaško spadalo pod bavarskega vojvodo. Odslej naj bi bili Bavarci prisotni južno od Brennerja in v Pustertalu oziroma Pustriški dolini (vsekakor omenjeni dogodki iz leta 590 in 591 ter bavarsko širjenje na ozemlje današnje Tirolske predstavljajo oporo hipotezi, da so Bavarci leta 592 iz leta 591 pridobljenega ozemlja vdrli v /sosednjo/ zgornjedravsko dolino, op. p.).

⁸³ PD HL I 19. Zanimivo je tudi, da je Diakonov opis meja Norika v nasprotju s težnjo, ki jo je opaziti že pri Evgipijevi *Vita sancti Severini*; namreč da se je ime Norik vse bolj uporabljalo zgolj za Notranji Norik: gl. Herwig Wolfram, *Salzburg* (kot v op. 24), str. 71. Tudi pri Venanciju Fortunatu (gl. op. 90) se ime Norik navezuje na reko Dravo, tj. na Notranji Norik: ... *Drauum Norico*.

onkraj Donave, ležal *Rugiland*. Če podrobno preberemo omenjeni stavek, lahko sicer tudi ugotovimo, da je Pavel Diakon uporabil preteklik, ko je pisal o Feleteju in Severinu (torej o dogodkih iz obdobja druge polovice 5. stoletja), toda sedanjik, ko je Donavo označil kot mejno reko Norikov. Na drugi strani je Pavel Diakon v Zgodovini Langobardov prvič omenil deželi Alamanov in Bavarcev v zvezi z dogodki, ki so se zgodili v letih 566 in 569/570 (šlo je za epidemijo neke bolezni, ki je takrat razsajala po Italiji): *Et haec quidem mala intra Italiam tantum usque ad fines gentium Alamannorum et Baioariorum solis Romanis acciderunt*.⁸⁴ Torej, če podatek uskladimo z opisom provinc, je ta bolezen prizadela tudi Prvo in Drugo Recijo (v času, ko je vanjo spadalo tudi osrednjo območje današnje Tirolske oziroma alpsko območje Druge Recije), ne pa tudi Norik, ki ga Pavel Diakon pri zemljepisnih opisih nikoli ne vključi v Italijo. V tem primeru bi bil to namig, da je v obdobju 566–570 ozemlje *gentis Baioariorum* vključevalo tudi Norik oziroma da je Norik v omenjenem časovnem obdobju že ležal znotraj meja bavarske države.

Izraz *Baioaria* (Bavarska) lahko pri Pavlu Diakonu prvič zasledimo na začetku že večkrat omenjenega 30. poglavja tretje knjige Zgodovine Langobardov, v katerem je poročilo o obisku langobardskega kralja Avtarija pri Bavarcih leta 588. Na začetku poglavja tako izvemo, da je omenjeni kralj poslal odposlanca na Bavarsko (najverjetneje v njihovo prestolnico Regensburg): *ad Baioariam misit*. Nato še sam odpotuje na Bavarsko (najverjetneje prav tako v Regensburg): *ad Baioariam perrexit*. Sredi poglavja je nato stavek: *Qui mox, a rege comeatu accepto, iter patriam reversuri arripiunt deque Noricorum finibus festinanter abscedunt*.⁸⁵ Torej je omenjeno, da se je kralj s spremstvom vrnil (najverjetneje iz Regensburga, ki leži ob Donavi) v Italijo skozi *Noricorum fines*. Tukaj velja omeniti, da je bilo (prvotno) jedro bavarskega etničnega naselitvenega območja predalpsko ozemlje Druge Recije,⁸⁶ medtem ko je na alpskem jugu bavarske države (semkaj so spadali alpski predeli Druge Recije in – po moji hipotezi – tudi Notranji Norik) prevladovalo romansko prebivalstvo.⁸⁷ Odprto ostaja – zlasti v okviru moje hipoteze – vprašanje etničnih razmerij na ozemlju Obrežnega Norika (tj. ali so tukaj že v 6. stoletju etnično prevladali germanski Bavarci). Vendar je potrebno poudariti, da so verjetno bili drobci germanskih ljudstev naseljeni tudi na alpskem jugu bavarske države, medtem ko so se ostanki romanskih staroselcev ohranili tudi na posameznih delih bivšega Obrežnega Norika in severnih predelih Prve Recije, a so bili tam v manjšini. Prav tako velja poudariti, da se je omenjeno etnično-zemljepisno razmerje med germanskim severom in romanskim (staroladinsko govorečim) jugom Bavarske ohranilo tudi v času, ko je Pavel Diakon pisal Zgodovino Langobardov. Prav tako menim, da v 30. poglavju tretje knjige Zgodovine Langobardov – niti pri Pavlu Diakonu nasploh – ni enačaja med etnonimoma *Baioarii* in *Norici*. Pavel Diakon namreč Norike kot posebno etnično skupino omenja v 26. poglavju druge knjige Zgodovine Langobardov, ko govori o *gentes*, ki naj bi jih kralj Alboin leta 568 pripeljal s seboj v Italijo (v tem primeru bi šlo za Norike iz »mesta Norik«). Pavel Diakon

⁸⁴ PD HL II 4.

⁸⁵ PD HL III 30.

⁸⁶ Herwig Wolfram, Salzburg (kot v op. 24), str. 25: »Als Kerngebiet der bayerischen Ethnogenese gilt derzeit wieder der Raum von Regensburg und Straubing. Um 565 ist der Lech als bayerischer Fluß gennant. (pri Venanciju Fortunatu je ime Bavarska povezano z reko Lech/Leh: *Liccam Bauaria* [gl. op. 90], op. p.) Wann die donauländische Ostgrenze an der Enns entstand, ist weniger eindeutig zu bestimmen. [...] Das eigentliche Bayerland des 6. Jahrhunderts war jedenfalls die voralpine Raetia II.«

⁸⁷ Glede bavarsko-romanske jezikovne meje gl. Herwig Wolfram, Salzburg (kot v op. 24), str. 25–26: »Sie (namreč »Namengrenze« oziroma bavarsko-romanska meja toponimov, ki naj bi mdr. tudi »sekala« mesto Salzburg, op.p.) bildet eine Linie, die vom Untersberg über einst schwer passierbare Moore und die Hausberge bis zu den Ausläufern der Osterhorngruppe reicht. Nördlich davon gibt es die bayerische Toponymie, die Orte der Walchen, wie eine germanisch sprechende Mehrheit die Romanen nannte, und bloß eine verschwindende Minderheit romanischer Ortsnamen.«

namreč zapiše, da je bilo mogoče še v njegovem času v Italiji najti vasi (*vicos*) oziroma kraje, ki so jih imenovali *Noricos*.⁸⁸ Kljub mnenjem, da bi lahko v tem primeru šlo že za Bavarce,⁸⁹ sam menim, da gre nesporno za Norike oziroma potomce Norikov (naj si bo za tiste, ki so prišli v Italijo v času kralja Alboina ali tiste, ki so se leta 488 skupaj s Hunulfom umaknili iz Obrežnega Norika, ali tudi za Norike, ki so se preselili v Italijo ob kakšni drugi priložnosti in času). Na podlagi tega lahko z veliko verjetnostjo zatrdim, da za Pavla Diakona *Norici* niso *Baioarii*, temveč romansko/romanizirano ljudstvo. Poročilo o tem, da *populus Baioariorum* biva v *Noricorum provincia*, si tako razlagam kot zanimiv opis dvoetničnosti bavarske države (po moji hipotezi iz druge polovice 6. stoletja): germansko ljudstvo Bavarcev biva v deželi, v kateri živijo tudi romanski Noriki.⁹⁰

Vsekakor v Diakonovi Zgodovini Langobardov, pri poročilih o dogodkih, ki so se zgodili po letu 588 in ki so povezani z Bavarci in Bavarsko, ni več mogoče zaslediti (etno)honorimov povezanih s terminoma *Norici* ali *Noricum*. Verjetno omenjenih terminov niso uporabljali niti viri, na katere se je Pavel Diakon opiral. Tako je bil leta 592 Tasilo postavljen za kralja (vojvodo) *apud Baioariam*.⁹¹ V zvezi z bavarsko-slovanskimi spopadi (okr. 610–629) Pavel Diakon omenja *Baioariorum termini*,⁹² medtem ko je v zvezi z dogodki iz leta 701 omenjena zgolj *Baioaria*⁹³ (tjakaj se pred langobardskim kraljem Aripertom umakne poznejši kralj Luitprand). Tudi v zvezi z dogodki iz 711/712 je v Zgodovini Langobardov omenjena le *Baioaria*.⁹⁴ Povezovanja med imenom Norik in Bavarska oziroma med imenom (etnonimoma) Noriki in Bavarci, ki ga zasledimo v Diakonovi Zgodovini Langobardov je eno redkih povezovanj imen Bavarska in Norik oziroma imen Bavarci in Noriki v virih, ki so nastali na italijanskih tleh. V poznejših italijanskih virih namreč ni zaslediti niti enačenja niti povezovanja Bavarske in Norika.⁹⁵ Prvič se sicer uporabi ime Norik oziroma Noriki v povezavi z Bavarsko (ali pa zgolj delom Bavarske) v leta 773/774 napisanem delu *Vita S. Corbiniani* (ki ga je napisal freisinški škof Arbeo), kjer piše, da je Sv. Korbinian hotel potovati skozi *a finibus Valeriae atque Noricensis cisalpiniae in caput Italiae*.⁹⁶ V poznejših desetletjih in stoletjih pa je v virih takšnih povezovanj in enačenj še

⁸⁸ PD HL II 26.

⁸⁹ Tako Bogo Grafenauer, Opombe k PD HL, str. 92, op. 99.

⁹⁰ Zanimivo, da v poglavju, ki opisuje Avtarijev obisk Bavarske, niso omenjeni Breonci, ki so živeli ob zgornjem toku reke Inn. Vzrok nenavajanje Breoncev je zanimivo vprašanje, ne glede na to, ali je avtor opisa Pavel Diakon (tj. da poglavje opisuje etnično stanje iz druge polovice 8. stoletja) ali (po moji hipotezi) že Sekund. Breonci so omenjeni v navajanju dežel skozi katere je Venancij Fortunat leta 565 iz Ravenne romal na grob Sv. Martina v Toursu: *...Drauum Norico, Oenum Breonis, Liccum Bauaria, Danuvium Alamannia, Rhenum Germania transiens...* (Citat po Harald Krahwinkler, Friaul [kot v op. 21], str. 25, op. 53). Breonci so verjetno identični z *natio Pregnariorum* (gl. op. 98), ki so omenjeni v listini iz leta 827/828. Torej so Breonci najverjetneje prebivali ob zgornjem Innu (tj. na južnem delu bivše rimske province Druge Recije) tako v času Sekunda kot Pavla Diakona. Pač pa je v Diakonovi Zgodovini Langobardov (gl. PD HL II 3) v povezavi z Narsesovimi spopadi (iz srede 6. stoletja) omenjen Herul *Sinduald*, ki je bil *rex Brentorum*. Medtem ko Harald Krahwinkler, Friaul (kot v op. 21), str. 25, op. 56, ne enači Breoncev in Brentov (opozarja na dejstvo, da v bližini Tridenta izvira reka Brenta in da se severozahodno od Tridenta nahaja pogorje, ki se imenuje Brenta), je nasprotnega mnenja Bogo Grafenauer, Opombe k PD HL, str. 86, op. 10, češ da gre najverjetneje za Breonce v okolici Brennerskega prelaza v jugovzhodni Reciji. Grafenauer, prav tam, tudi navaja, da so v rokopisih različne oblike imena *Brentorum* (*Brendorum*, *Brelorum*, *Brettonorum*, *Bretenorum*, *Brettanorum*, *Britorum*, *Briorum*). Na drugi strani Herwig Wolfram, Salzburg (kot v op. 24), str. 35, meni, da *natio Pregnariorum* ni popolnoma istoveten z Breonci, ki so omenjeni pri Venanciju Fortunatu, saj naj bi šlo pri *natio Pregnariorum* za »Männern aus dem Breonenland«, tj. da naj bi ime *Pregnarii* izviralo iz imena *Preonarii*. Herwig Wolfram, prav tam, str. 34, tudi podaja natančnejšo prostorsko umeščanje s strani Venancija Fortunata omenjenih Breoncev.

⁹¹ PD HL IV 7.

⁹² PD HL IV 39.

⁹³ PD HL VI 22.

⁹⁴ PD HL VI 35.

⁹⁵ Ernst Klebel, Das Fortleben (kot v op. 72), str. 482.

⁹⁶ Citat po Ernst Klebel, Das Fortleben (kot v op. 72), str. 481. O omembi *Valeriae* gl. Herwig Wolfram, Salzburg (kot v op. 24), str. 69: *Valeria* naj bi bila oznaka za Bavarsko ali zgolj del Bavarske.

več. Sicer bi sam povezavo dežele Norik oziroma imena ljudstva Norikov z Bavarsko oziroma Bavarci, ki jih zasledimo v virih, razdelil v dve skupine. V prvi skupini gre za vire, v katerih pisci enačijo Bavarsko in Bavarce z Norikom in Noriki oziroma uporabljajo za celotno Bavarsko in za Bavarce antična termina Norik in Noriki (omenjeni viri so nastali tako na Bavarskem kot zunaj nje).⁹⁷ Na drugi strani so viri (le-ti so nastali izključno na območju Bavarske ter jih prvič zasledimo v 9. stoletju), v katerih se termin Norik oziroma Noriki uporablja kot oznaka za osrednji del današnje Tirolske oziroma kot etnonim za tamkajšnje Romane oziroma za romansko (staroladinsko) govorečo ljudstvo Norikov. Tako je v listini iz leta 827/828 omenjen romanski veleposestnik Kvarti ali Kvartin (*Quarti/Quartinus*) z območja današnje Tirolske, ki je bil *natione Noricorum et Pregnariorum*.⁹⁸ Nekaj desetletij pozneje (854–859) je v neki pesmi omenjena tudi *sedis vallis Noricanae, dicta Sebana*,⁹⁹ v listini iz leta 923 pa najdemo oznako *comitatus Nurihtal*.¹⁰⁰ Mogoče je bil že duhovnik in misijonar *Blancidius*, ki je bival okrog leta 801 *in Sclavorum montibus* (tj. v Vzhodnih Alpah, najverjetneje v Karantaniji), že pripadnik omenjenega *natio Noricorum*.¹⁰¹ Blancidij se je namreč v pismu svojim prijateljem v Italijo (svoje prijatelje označi kot Italike), ki ga je napisal kmalu po letu 801, označil kot

⁹⁷ *Hludowicus vero praeter Noricam, quam habebat, tenuit regna, quae pater suus illi dederat, id est Alemaniam, Thuringiam, ...* (Gradivo II, št. 128), *Erat itaque Hludowicus rex ... Saxoniae, Turingiae Norici, Pannoniarum ...* (prav tam), *... Noricum, Saxoniam et barbaras nationes ...* (prav tam); *Godescalcus ... Dalmatiam, Pannoniam Noreiamque adorsus...* (prav tam, št. 139); *Hludowicus autem rex Noricorum id est Baioariorum...* (prav tam, št. 204), *... Carlomanno Noricum et partem barbararum nationum gubernandos committeret...* (prav tam); *... Arnolfus cum manu valida Noricorum et Sclavorum supervenit...* (prav tam, št. 280); *Pertholdus dux Noricorum obiit* (prav tam, št. 393); *Concedimus itaque vicem apostolicam Friderico antistiti Salzburgensis ecclesie in tota Norica provincia* (prav tam, št. 446); *Noreiam, quae nunc Baioaria dicitur* (citat po Ernst Klebel, Das Fortleben [kot v op. 72], str. 482, op. 7.); *fideles in Noricam provinciam manentes* (citat po Ernst Klebel, Das Fortleben [kot v op. 72], str. 481); *Noricus Mos* (citat po Ernst Klebel, Das Fortleben [kot v op. 72], str. 481); *Noricam regionem ingressus* (citat po Ernst Klebel, Das Fortleben [kot v op. 72], str. 482); *Noricarum provinciae ducem* (citat po Ernst Klebel, Das Fortleben [kot v op. 72], str. 482).

⁹⁸ Citat po Ernst Klebel, Das Fortleben (kot v op. 72), str. 483. Herwig Wolfram, Grenzen (kot v op. 24), str. 298, meni, da je bil *natio Noricorum* ime za Romane v *vallis Noricana*, tj. območje Wipptala (zgornji Eisacktal in Silltal) in Eisacktal, medtem ko naj bi bil *natio Pregnariorum* ime za Romane, ki so živeli v Inntalu. Prim. z Ernst Klebel, Das Fortleben (kot v op. 72), str. 483, ki tudi osrednji Inntal prišteva k *vallis Noricana* (gl. op. 100). Na drugi strani naj bi se območje Etschtala (Etsch=Adiža, op. p.) med Meranom in Boznom (zahodno od *vallis Noricana*, op. p.) še v 8. stoletju imenovalo *vallis Tridentina*: gl. Paul Gleirscher, Vallis Norica, MIOG 97, 1989, str. 11, op. 36. Herwig Wolfram, Grenzen (kot v op. 24), str. 299, omenja možnost, da so se prebivalci *vallis Tridentina* še v 8. stoletju imenovali Venosti.

⁹⁹ Citat po Ernst Klebel, Das Fortleben (kot v op. 72), str. 483. Paul Gleirscher, Vallis Norica (kot v op. 98), str. 4–5, meni da je omenjena pesem bila objavljena v Salzburgu že okr. 804–806, vendar je oblika, ki nam je danes znana, nastala med letoma 855 in 859.

¹⁰⁰ Gradivo II, št. 358. Gl. Ernst Klebel, Das Fortleben (kot v op. 72), str. 483: nemški izraz *Nurihtal* ali *Norihtal* naj bi popolnoma ustrezala latinskemu izrazu *vallis Noricana*. Grofija *Nurihtal* naj bi obsegala Eisacktal in osrednji Inntal, tj. območje na obeh straneh Brennerja. Na drugi strani Herwig Wolfram, Salzburg (kot v op. 24), str. 36, loči med *vallis Noricana* in *Nurihtalom*. *Nurihtal* naj bi poleg *vallis Noricana* (strogo gledano samo osrednji Eisacktal) obsegal tudi Wipptal. O (prvotnem) ozemeljskem obsegu *vallis Norica* gl. Paul Gleirscher, Vallis Norica (kot v op. 98), str. 9–10, zlasti gl. zemljevid *vallis Norica* na str. 10. Herwig Wolfram, Salzburg (kot v op. 24), str. 73: grofija *Nurihtal* je južno od Brennerja obsegala Eisacktal in Pustertal, severno od Brennerja pa ozemlje med reko Ziller in Arlbergom ter Reschenpaßom.

¹⁰¹ Na drugi strani Herwig Wolfram, Grenzen (kot v op. 24), str. 225, meni, da je to ena zadnjih uporab horonima in etnonima v antičnem pomenu besede oziroma antičnem smislu. Sicer je malce nejasno, ali Wolfram s tem hotel dejati, da je Blancidij označil ozemlje Karantanije kot Norik, ali se oznaka Norik nanaša na drug prostor. V primeru, da Wolfram meni, da je Blancidij dojemal Karantanijo kot Norik, bi sam izrazil dvom, da se oznaka *Noricus* zanesljivo navezuje na dejstvo, da je Blancidij ok. leta 801 (najverjetneje) bival na ozemlju bivšega Norika. Ne pozabimo, da kraj svojega bivanja najprej opiše z besedami *in Sclavorum montibus*. O Blancidiju gl. tudi Harald Krahwinkel, Friaul (kot v op. 21), str. 164 in op. 259 na isti strani.

Noricus.¹⁰² Če se sedaj zopet vrnem k Zgodovini Langobardov, lahko zatrdim, da Diakonovi (oz. Sekundovi po moji domnevi) oznaki Norik in Noriki ne spadata niti v prvo niti v drugo skupino: Noriki za Pavla Diakona niso niti zgolj Romani na današnjem Tirolskem niti ne gre za enačenje Norikov z Bavarci.

Glede vzrokov za prenos imena Norik na Bavarsko, zlasti pa na osrednjo Tirolsko, se krešejo različna mnenja. Po nekaterih domnevah naj bi bilo enačenje Norika z Bavarsko povezano z bavarsko zasedbo Obrežnega Norika okr. leta 500.¹⁰³ Ernst Klebel je menil, da je bil vzrok za prenos imena Norik na Bavarsko, zlasti pa na osrednjo Tirolsko, povezan z reorganizacijo vzhodnorimskega cesarstva po izgubi Norika¹⁰⁴ (analogija z ustanovitvijo nove province Dakije po izgubi prvotne na današnjem Sedmograškem: s tem naj bi rimska država dosegla lažen vtis, da je še ohranila omenjeno izgubljeno provinco). Bogo Grafenauerju se je zdela najverjetnejša domneva, da so ime Norik v *vallis Noricana* »prinesli« s seboj Noriki, ki so se pred Slovani umaknili proti Zahodu, medtem ko za enačenje celotne Bavarske z Norikom ni imel izdelane hipoteze.¹⁰⁵ Po mnenju Eugena Ewiga, s katerim se strinja tudi Herwig Wolfram, je enačenje Norika in Bavarske (od okr. leta 800 naprej) povezano s povzdignitvijo salzburške škofije (le-ta je bila tudi edina bavarska škofija na staronoriških tleh) v nadškofijo leta 798, saj je s tem Salzburg postal metropola bavarske Cerkve, s čimer naj bi le-ta teoretično postala naslednica noriške cerkvene province.¹⁰⁶

Prav tako moja razlaga omenjenega opisa Norika obenem zavrača domnevo, da sta se oba slovansko-bavarska spopada s konca 6. stoletja odvijala na ozemlju ob zgornji Dravi. Menim tudi, da je Pavel Diakon iz Sekundove kronike verjetno povzel tudi naslednje poročilo: *his diebus Tassilo a Childeperto rege Francorum apud Baioariam rex ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Sclaborum provinciam introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima praeda remeavit*.¹⁰⁷ Domnevam tudi, da je Sekund – v primeru, da je avtor tako opisa Norika

¹⁰² Gradivo II, št. 2.

¹⁰³ O teh tezah, še zlasti o tezi J. Zibermayerja (Ignaz Zibermayr, op. p.), da je bil *Lauriacum* (današnji Lorch) dolgo let prestolnica Bavarske, piše Ernst Klebel, *Das Fortleben* (kot v op. 72), str. 484 in op. 22 in 23 na isti strani. Klebel je sicer menil, da te teze ne pojasnjuje uporabe imena Norik za osrednjo Tirolsko.

¹⁰⁴ Ernst Klebel, *Das Fortleben* (kot v op. 72), str. 481–492, zlasti str. 484–492. Klebel se tudi ne strinja z domnevo (gl. prav tam, str. 482), da bi šlo pri enačenju Bavarske z Norikom zgolj za »eine gelehrte Neigung verschiedener klösterlicher Schulen, die etwa von Arbeo von Freising ausgeht«. Bogo Grafenauer, *Ustoličevanje* (kot v op. 1), str. 436, se ne strinja s tezo o vplivu morebitne reorganizacije vzhodnorimskega cesarstva na prenos imena Norik, saj naj vzhodnorimsko cesarstvo, v času, ko so Norik zasedli Slovani, ne bi imelo več nikakršnih stikov niti z Norikom niti z Bavarci.

¹⁰⁵ Bogo Grafenauer, *Ustoličevanje* (kot v op. 1), str. 436. Mnenje o prenosu imena Norik v *vallis Noricana* zaradi priselitve beguncev iz Norika je že pred tem zagovarjal Hermann Braumüller, *Noriker* (kot v op. 21), str. 22, ki se je pri tem oprl na zgodnje teze Richarda Heubergerja. Nasprotno Paul Gleirscher, *Vallis Norico* (kot v op. 98), str. 2–4 in 11, ki meni (pri tem se močno opira na že omenjenega Richarda Heubergerja, vendar na njegove teze iz poznejšega obdobja), da je bil *vallis Noric(an)a* del ozemlja osrednjega Eisacktala, ki je bil leta 293 izločen iz province Norik in pripojen Reciji; kljub pripojitvi Reciji naj bi romanski prebivalci Eisacktala ohranili staro ime vse do zgodnjega srednjega veka. S Heuberger-Gleirscherjevo tezo se strinja tudi Herwig Wolfram, *Salzburg* (kot v op. 24), str. 31 in 73. Sam se sicer bolj nagibam k domnevi o prenosu imena Norik v *vallis Noricana* skupaj z begunci iz Norika.

¹⁰⁶ Herwig Wolfram, *Salzburg* (kot v op. 24), str. 72–73. Vsekakor omenjena Ewigova teza ne pojasnjuje opisov in omemb terminov povezanih s horonimom Norik in etnonimom Noriki, ki jih zasledimo v Diakonovi Zgodovini Langobardov. Pač pa – podobno kot jaz – Herwig Wolfram, prav tam, str. 72–73, loči med dvema »noriškima tradicijama«; namreč med »noriško tradicijo« enačenja celotne Bavarske z Norikom in »noriško tradicijo« povezano z *vallis Noricana* in Nurihtalom.

¹⁰⁷ PD HL IV 7. Prevod: »V teh dneh je Hildebert, kralj Frankov, postavil na Bavarskem Tasila za kralja. In ta je kmalu potem z vojsko vdrl v provinco Slovanov, jih premagal in se vrnil na lastno ozemlje z obilnim plenom.« Walter Pohl, *Die Awaren* (kot v op. 23), str. 150, glede slovansko-bavarskega spopada leta 592 zapiše: »Während sich die drei Großmächte 591 untereinander zum Stillhalten verpflichtet hatten, führten Bayern und Slawen in den Alpen einen Stellvertreterkrieg.« Torej so za Pohla omenjeni spopadi spet posredno merjenje moči med Franki in Avari.

v poročilu o Autharijevem obisku kot poročila o Tasilovem vdoru *in Sclaborum provinciam* – ločil med pojmom *Sclaborum provincia* in *Noricorum provincia*. Nadalje domnevam, da *Sclaborum provincia* ni ležala na vzhodnoalpskem območju. Prav tako je malo verjetno, da bi *Sclaborum provincia* ležala znotraj province Norikov, zaradi česar jo pri opisu meja Norika Sekund ne bi posebej omenil. Prav tako se mi zdi malo verjetno, da bi bila *Sclaborum provincia* del Panonije, ki je – v skladu z mojo domnevo, da je avtor opisa meja Norika Sekund – okrog leta 588 *ab oriente* mejila na Norik. Menim, da je možno, da je Sekundova *Sclaborum provincia* ležala onstran Donave, tj. na ozemlju današnje Zgornje in Spodnje Avstrije severno od Donave ter južne Moravske in jugozahodne Slovaške. Nenazadnje pri opisu sosednjih dežel Norika le severna meja (*ab aquilonis vero parte Danuvii fluenta*) edina dopušča možnost (če se držimo hipoteze, da je omenjeni opis iz druge polovice 6. stoletja), da je Donava hkrati meja s »provincio Slovanov«; da je za Prokopija del srednjega toka reke Donave, prav na področju bivšega Obrežnega Norika, veljal za mejno reko s Slovani pa sem že omenil in poudaril. Torej je možno, da je Tasilo leta 592 vdrl na to ozemlje, ne pa v zgornjedravsko dolino.

Okrog leta 595 je prišlo do vnovičnega slovansko-bavarskega spopada, saj so *isdem ipsis diebus Baioarii usque ad duo milia virorum dum super Sclavos inruunt, superveniente cacano omnes interficiuntur*.¹⁰⁸ Za razliko od prejšnjega spopada v tem poročilu ni omenjena *Sclaborum provincia*. Po eni strani je razlika lahko nastala zaradi uporabe različnih glagolov, saj glagol *introiens* zahteva navedbo prostora vdora, medtem ko pri glagolu *inruunt* to ni nujno; na drugi strani pa bi lahko bil to namig, da se spopada nista odvijala na povsem istem območju. V drugem primeru bi lahko šlo tako že za spopad na južni strani Donave, na ozemlju bivšega Obrežnega Norika. Tako bi lahko šlo leta 595 za nenadejani slovanski plenilski pohod na ozemlju južno od Donave. V tam primeru bi bil napad nepričakovan, zato ni bi bilo časa, da bi zbrali celotno bavarsko vojsko pod Tasilovim vodstvom, hkrati pa bi s tem bila bolj razumljiva nepremišljena in zaletava naglica. Omenjena nepremišljenost pa bi bila lahko prav tako povezana tudi z vdorom Avarov v Turingijo leta 595.¹⁰⁹ Vsekakor pa oba glagola nakazujeta, da so bili v obeh spopadih napadalci Bavarci. Razlika je tudi v tem, da viri govorijo o tem, da je v prvem spopadu bavarsko vojsko vodil Tasilo, medtem ko v drugem spopadu Tasilo ni omenjen, zato je zelo verjetno, da je bavarsko vojsko oziroma njen del v ta spopad vodil kdo drug (v nasprotnem primeru bi najverjetneje tudi Tasilo padel v tem spopadu). Možno je tudi, da je bavarski poraz okrog 595/596 na eni strani povzročil umik Bavarcev in še zlasti romanskih staroselecev (Norikov) iz Vzhodnih Alp in predalpskega ozemlja vzhodno od Travnice oz. Anize, na drugi strani pa omogočil selitev slovanskih ljudstev onkraj Donave proti jugu, v Vzhodne Alpe. Moja hipoteza je, da so obdonavski Slovani najprej zasedli predalpsko ozemlje vzhodno od Anize oz. Travnice, nakar je sledil vdor proti jugu, na ozemlje bivšega Notranjega Norika, od tu pa proti zgornjesavskemu območju. Na podlagi virov lahko sklepamo, da so – (verjetno) iz območja zgornjega Posavja – Slovani (po moji hipotezi naj bi šlo za severno-slovanski naselitveni val) v obdobju 599/600 pritiskali tudi v smeri proti Italiji. Glede na to, da je Kalinik papežu poslal pismo o zmagah nad Slovani že pred majem 599, je možno, da se je vzhodnorimska vojska spopadla z njimi že v začetku leta 599 ali celo že leta 598. Kar bi lahko pomenilo, da je možno, da so Slovani iz območja ob Donavi, ki naj bi po moji hipotezi

¹⁰⁸ PD HL IV 10. Prevod: »Ko so v istih dneh Bavarci z do dvatisoč možmi napadli Slované, so bili s kaganovo pomočjo vsi pobiti.«

¹⁰⁹ Prim. z Walter Pohl, *Die Awaren* (kot v op. 23), str. 150, ki meni, da so Bavarci leta 595 skušali izkoristiti dejstvo, da so bili Avari vpleteni v spopade z vzhodnorimsko vojsko pri Singidunu, vendar naj bi slabo ocenili položaj, saj je kagan alpskim Slovanom kljub temu priskočil na pomoč. Walter Pohl, prav tam, tudi sprejema mnenje Wolfganga Fritzeja, da je bil avarski vdor v Turingijo (ki ga Pohl časovno umešča v leto 596) zgolj demonstracija moči, ki naj bi Frankom, kot bavarskim podpornikom, dala vedeti, da zgornje Podravje spada v področje avarskega gospostva.

v letih 595/596 začeli svojo pot proti jugu, leta 598 že prišli na območje zgornjega Posavja in s tem v neposredno bližino Italije (ni mogoče izključiti možnosti, da je langobardsko-avarski mir iz 596/597 povezan z bavarskim porazom in prodorom Slovanov proti jugu).¹¹⁰ Namig, da je skozi »istrski dohod« v Italijo v letih 599/600 pritiskal severnoslovanski naselitveni val, lahko prav tako najdemo v 10. poglavju četrte knjige Diakonove Zgodovine Langobardov. Stavku o uničenju dvatisočglave bavarske vojske namreč sledi stavek: *Tunc primum cavalli silvatici et bubali in Italiam delati, Italiae populis miracula fuerunt.*¹¹¹ Možno je, da so omenjeni bivoli in *cavalli silvatici* (divji konji), ki so bili v tem času pripeljani v Italijo, povezani z etničnimi spremembami na njenih vzhodnih mejah. Prav tako je tudi možno, da so omenjene živali pripeljali s seboj Slovani, ki so se s severa Evrope selili proti jugu. Da pri poročilih o slovanskih vpadih od leta 599 naprej ne gre zgolj za najsrajnejše točke slovanskih plenilnih pohodov, temveč gre verjetno tudi že za proces stalnega naseljevanja Slovanov,¹¹² dokazuje omemba slovanske vasi v bližini Italije, na katero je okrog leta 620 na svojem begu iz avarskega ujetništva v Panoniji v svojo domovino naletel Diakonov prednik Lopihis.¹¹³ Stalno slovansko naselitev vzhodnoalpskega prostora prav tako dokazuje tudi poročilo o langobardski podreditvi ziljskih Slovanov.¹¹⁴

Zusammenfassung

Die Landnahme der Slawen im Ostalpenraum

Aleš Žužek

Der Autor stellt zuerst die Hypothese Grafenauers über die Landnahme der Slawen im Ostalpenraum dar, die sich nahezu unumstrittene Geltung in der slowenischen Geschichtsschreibung verschafft hat. Danach bringt er seine Einwände gegen diese Hypothese vor. Er stimmt zwar der These von zwei slawischen Ansiedlungsbasen bei der Landnahme in den Ostalpen zu (Einwanderungsschub der Westslawen aus dem Norden und Einwanderungsschub der Awarenslawen aus dem Osten), dennoch meint er, dass der nördliche Einwanderungsschub der Westslawen stärker als der östliche bzw. südliche und somit vorherrschend war. Ebenso widerspricht er Grafenauers Datierung sowohl des nördlichen als auch des südlichen Einwanderungsschubs, wobei er seine Zweifel hinsichtlich der vollkommenen Zuverlässigkeit der slawischen Landnahme im Ostalpenraum aufgrund der synodalen Aufzeichnungen des Patriarchats von Aquileia zum Ausdruck bringt. Im dritten Teil seines Beitrags stellt der Autor die awarisch-slawischen Beziehungen zur Zeit der slawischen Landnahme im Ostalpenraum kurz vor. Im letzten, zentralen Teil präsentiert er seine alternative Hypothese über die Landnahme der Slawen im Ostalpenraum. Den Kern

¹¹⁰ Drugačno mnenje ima Bogo Grafenauer, Opombe k PD HL, str. 185, op.17: z mirom z Langobardi naj bi si Avari zavarovali hrbet za spopad z vzhodnorimskim cesarstvom. Gl. tudi isti, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu (kot v op. 1), str. 335: konec leta 598 so Langobardi sklenili premirje z vzhodnorimskim cesarstvom, kar naj bi Kaliniku olajšalo boj zoper Slované v Istri. Sam menim, da bi lahko bilo to premirje povezano z morebitnim prihodom obdonavskih Slovanov v zgornje Posavje.

¹¹¹ PD HL IV 10. Prevod: »Takrat so pripeljali v Italijo divje konje in bivole, ki so jih imela ljudstva Italije za čudežne živali.«

¹¹² Nasprotno Rajko Bratož, Pojasnilo k predhodnemu prispevku/Erläuterung zum vorangehenden Beitrag, v: Slovenija in sosednje dežele II, str. 999, meni, da pismi papeža Gregorja I ravenškemu eksarhu leta 599 in salonskemu škofu leta 600 ne pričata o naselitvi Slovanov, temveč le o spopadih s slovanskimi vojaki, ki so bili verjetno odvisni od Avarov. Torej naj bi šlo le za slovanske vojake, ki se niso trajno naselili, ampak so le prišli in odšli.

¹¹³ PD HL IV 37: »Erat enim Sclavorum habitatio in illis locis.« Prevod: »V tamkajšnjih krajih je bilo naselje Slovanov.«

¹¹⁴ PD HL IV 38: »Hi suo tempore Sclavorum regionem quae Zellia appellatur usque ad locum qui Medaria dicitur possiderunt.« Prevod: »Tadva (Taso in Kako, op. p) sta v svojem času dobila v oblast okraj Slovanov, ki se imenuje Zellia (Zilja), do kraja z imenom Medarija (Meklarija).«

seiner Hypothese bildet die Annahme, dass Paulus Diaconus den Satz *Noricorum siquidem provincia, quam Baioariorum populus inhabitat, habet ab oriente Pannoniam, ab occidente Suaviam, a meridie Italiam, ab aquilonis vero parte Danuvii fluenta* (PD HL III 30) aus der von Secundus von Trient verfassten Chronik zusammengefasst bzw. abgeschrieben hat. Aufgrund dieser Hypothese gelangt der Autor zu der Auffassung, dass es möglich ist, dass der erwähnte Satz die Verhältnisse in den Ostalpen in der zweiten Hälfte des 6. Jahrhunderts beschreibt. Demzufolge hätten die Baiern die Herrschaft über die ehemalige römische Provinz Noricum ausgeübt. Der Autor nimmt ferner an, dass die *Sclaborum provincia*, die ebenso in Diaconus' Geschichte der Langobarden erwähnt ist, nördlich der Donau, im Gebiet des heutigen Ober- und Unterösterreich nördlich der Donau sowie Südmährens und der südwestlichen Slowakei gelegen hat. Seiner Hypothese zufolge sollen die slawisch-bayerischen Auseinandersetzungen in den Jahren 592 und 595 im Donauraum stattgefunden haben. Der Autor ist auch der Meinung, dass die bayerische Niederlage von 599 den Donau-Slawen möglicherweise die Wanderung gegen Süden, in die Ostalpen, ermöglicht hat. Spätestens bis 599 sollen die Donauslawen auch das obere Save-Gebiet besiedelt und von dort aus in Richtung Italien vorzudringen versucht haben.